

YHTEISÖJEN TUOMIOISTUIMEN TUOMIO (ensimmäinen jaosto)

21 päivänä syyskuuta 2006 *

Sisällys

Tosiseikat	I - 8771
Kanne ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa ja valituksenalainen tuomio	I - 8774
Asianosaisten vaatimukset yhteisöjen tuomioistuimessa	I - 8775
Valitusperusteet	I - 8776
Valituksen tarkastelu	I - 8777
Ensimmäinen valitusperuste, joka koskee käsittelyaikojen kohtuullisuuden periaatteen loukkaamista	I - 8777
Asianosaisten lausumat	I - 8777
Yhteisöjen tuomioistuimen arviointi asiasta	I - 8782
Toinen valitusperuste, joka koskee varoituskirjeen lähettämistä seuranneiden asianomaisen puolesta puhuvien todisteiden väitettyä sivuuttamista	I - 8789
Asianosaisten lausumat	I - 8789
Yhteisöjen tuomioistuimen arviointi asiasta	I - 8790
– Alustavat huomautukset	I - 8790
– Toisen valitusperusteen tutkiminen	I - 8791
Kolmas valitusperuste, joka koskee ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviota komission esittämistä todisteista, jotka koskivat kollektiivisen yksinoikeusjärjestelyn kestoja	I - 8793
Asianosaisten lausumat	I - 8793
Yhteisöjen tuomioistuimen arviointi asiasta	I - 8795

* Oikeudenkäyntikieli: hollanti.

Neljäs valitusperuste, joka koskee ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviota FEG:n argumenteista, jotka liittyvät yhdenmukaistettuihin menettelytapoihin hintojen vahvistamisen yhteydessä	I - 8799
Neljännän valitusperusteen ensimmäinen osa, joka liittyy siihen, että hintojen vahvistamisen yhteydessä toteutettujen yhdenmukaistettujen menettelytapojen määriteltiin muodostavan yhden ainoan jatkettun rikkomisen	I - 8799
– Asianosaisten lausumat	I - 8799
– Yhteisöjen tuomioistuimen arviointi asiasta	I - 8800
Neljännän valitusperusteen toinen osa, joka liittyy vakioalennuksiin kouluille suuntautuvan sähkötekniisten tuotteiden myynnin osalta	I - 8802
– Asianosaisten lausumat	I - 8802
– Yhteisöjen tuomioistuimen arviointi asiasta	I - 8803
Neljännän valitusperusteen kolmas osa, joka liittyy ”johto ja kaapeli”-tuotekomitean menettelytapoihin ja väitettyihin muihin tietojenvaihtotapauksiin	I - 8805
– Asianosaisten lausumat	I - 8805
– Yhteisöjen tuomioistuimen arviointi asiasta	I - 8806
Neljännän valitusperusteen neljäs osa, joka liittyy kiinteitä hintoja koskevaan sitovaan päätökseen ja julkaisuja koskevaan sitovaan päätökseen	I - 8809
– Asianosaisten lausumat	I - 8809
– Yhteisöjen tuomioistuimen arviointi asiasta	I - 8811
Neljännän valitusperusteen viides osa, joka liittyy hintoja koskevien suositusten lähettämiseen FEG:n välityksellä sen jäsenille	I - 8814
– Asianosaisten lausumat	I - 8814
– Yhteisöjen tuomioistuimen arviointi asiasta	I - 8817
Viides valitusperuste, joka koskee kollektiivisen yksinoikeusjärjestelyn laajentamisen lukemista FEG:n syyksi	I - 8819
Asianosaisten lausumat	I - 8819
Yhteisöjen tuomioistuimen arviointi asiasta	I - 8821
	I - 8767

Kuudes valitusperuste, joka koskee kilpailusääntöjen rikkomisten, jotka komissio luki FEG:n syyksi, keston määrittämistä	I - 8824
Asianosaisten lausumat	I - 8824
Yhteisöjen tuomioistuimen arviointi asiasta	I - 8825
Seitsemäs valitusperuste, joka liittyy vaatimukseen sakon määrän alentamisesta	I - 8825
Asianosaisten ja muun osapuolen lausumat	I - 8825
Yhteisöjen tuomioistuimen arviointi asiasta	I - 8827
Oikeudenkäyntikulut	I - 8829

Asiassa C-105/04 P,

jossa on kyse yhteisöjen tuomioistuimen perussäännön 56 artiklaan perustuvasta valituksesta, joka on pantu vireille 26.2.2004,

Nederlandse Federatieve Vereniging voor de Groothandel op Elektrotechnisch Gebied, kotipaikka Haag (Alankomaat), edustajinaan advocaat E. Pijnacker Hordijk ja advocaat M. De Grave,

valittajana,

ja jossa valittajan vastapuolena ja muina osapuolina ovat

Technische Unie BV, kotipaikka Amstelveen (Alankomaat), edustajinaan advocaat P. Bos ja advocaat C. Hubert,

kantajana ensimmäisessä oikeusasteessa,

Euroopan yhteisöjen komissio, asiamiehenään W. Wils, avustajanaan advocaat H. Gilliams, prosessiosoite Luxemburgissa,

vastaajana ensimmäisessä oikeusasteessa,

CEF City Electrical Factors BV, kotipaikka Rotterdam (Alankomaat),

ja **CEF Holdings Ltd**, kotipaikka Kenilworth (Yhdistynyt kuningaskunta),

edustajinaan advocaat J. Stuyck, advocaat C. Vinken-Geijselaers ja advocaat M. Poelman, prosessiosoite Luxemburgissa,

väliintulijoina ensimmäisessä oikeusasteessa,

YHTEISÖJEN TUOMIOISTUIN (ensimmäinen jaosto),

toimien kokoonpanossa: jaoston puheenjohtaja P. Jann sekä tuomarit K. Schiemann (esittelevä tuomari), N. Colneric, E. Juhász ja E. Levits,

julkisasiamies: J. Kokott,
kirjaaja: johtava hallintovirkamies M. Ferreira,

ottaen huomioon kirjallisessa käsittelyssä ja 22.9.2005 pidetyssä istunnossa esitetyn,

kuultuaan julkisasiamiehen 8.12.2005 pidetyssä istunnossa esittämän ratkaisuehdotuksen,

on antanut seuraavan

tuomion

- 1 Nederlandse Federatieve Vereniging voor de Groothandel op Elektrotechnisch Gebied (Alankomaiden sähkötekniikka-alan tukkukaupan liitto, jäljempänä FEG) vaatii valituksessaan, että Euroopan yhteisöjen ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen yhdistetyissä asioissa T-5/00 ja T-6/00, Nederlandse Federatieve Vereniging voor de Groothandel op Elektrotechnisch Gebied ja Technische Unie vastaan komissio, 16.12.2003 antama tuomio (Kok. 2003, s. II-5761; jäljempänä valituksenalainen tuomio) kumotaan tai että kyseinen tuomio kumotaan ainakin asian T-5/00

osalta siltä osin kuin ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin hylkäsi FEG:n kanteen, jossa vaadittiin EY:n perustamissopimuksen 81 artiklan mukaisesta menettelystä (Asia IV/33.884 – Nederlandse Federatieve Vereniging voor de Groothandel op Elektrotechnisch Gebied (FEG) ja Technische Unie (TU)) 26 päivänä lokakuuta 1999 tehdyn komission päätöksen 2000/117/EY (EYVL 2000, L 39, s. 1; jäljempänä riidanalainen päätös) kumoamista.

Tosiseikat

- 2 CEF Holdings Ltd -niminen yhtiö, joka on Yhdistyneeseen kuningaskuntaan sijoittautunut sähkötekniisten tuotteiden tukkukauppias, ja sen tytäryhtiö CEF City Electrical Factors BV, jonka perustaminen liittyi siihen, että mainittu yhtiö aloitti toiminnan Alankomaiden markkinoilla (jäljempänä yhteisnimellä CEF), tekivät 18.3.1991 Euroopan yhteisöjen komissiolle kantelun, joka koski kyseisten yhtiöiden kohtaamia toimitusongelmia Alankomaissa.
- 3 Tämä kantelu koski kolmea Alankomaissa sähkötekniikan markkinoilla toimivaa yritysten yhteenliittymää. FEG:n lisäksi kyse oli Nederlandse Vereniging van Alleenvertegenwoordigers op Elektrotechnisch Gebiedistä (Alankomaiden sähkötekniikka-alan yksinmyyntiin oikeutettujen myyntiedustajien liitto, jäljempänä NAVEG) ja Unie van de Elektrotechnische Ondernemersistä (Sähkötekniikka-alan yritysten unioni, jäljempänä UNETO).
- 4 CEF moitti mainitussa kantelussa näitä kolmea yhteenliittymää ja niiden jäseniä siitä, että ne olivat tehneet kollektiivisia ja vastavuoroisia yksinmyyntisopimuksia Alankomaissa sähkötekniisten tuotteiden jakeluketjun kaikilla tasoilla, minkä johdosta sellaisen sähkötekniisten tuotteiden tukkukauppiaan, joka ei ollut FEG:n jäsen, oli lähes mahdotonta aloittaa toiminta Alankomaiden markkinoilla. Täten

valmistajat ja niiden myyntiedustajat tai maahantuojat toimittivat sähkötekniisiä tuotteita ainoastaan FEG:n jäsenille ja asennusurakoitsijat tekivät hankintansa ainoastaan niiltä.

- 5 CEF laajensi kantelunsa kohdetta myöhemmin vuosina 1991 ja 1992 ilmiantamalla FEG:n ja sen jäsenten välisiä sopimuksia, jotka koskivat hintoja ja hintojen alennuksia, sopimuksia, joilla pyrittiin estämään se, että CEF voisi osallistua tiettyihin hankkeisiin, sekä tiettyjen sähkötekniisten tuotteiden valmistajien ja FEG:n jäsenenä olevien tukkukauppiaiden välisiä vertikaalisia, hintoja koskevia sopimuksia.
- 6 Komissio lähetti 16.9.1991 FEG:lle ja sen jäsenille varoituskirjeen sekä useita tietojensaantipyyntöjä FEG:lle, ja sen yksiköt tekivät tarkastuksia, jotka koskivat yhdenmukaistamista, jota FEG:n jäsenten väitettiin toteuttaneen, minkä jälkeen komissio lähetti 3.7.1996 väitetiedoksiannon FEG:lle ja seitsemälle sen jäsenyrityksistä, joiden joukossa oli Technische Unie BV (jäljempänä TU). Suullinen kuuleminen järjestettiin 19.11.1997 kaikkien väitetiedoksiannon adressaattien sekä CEF:n läsnä ollessa.
- 7 Komissio teki 26.10.1999 riidanalaisen päätöksen, jossa todetaan seuraavaa:
 - FEG on rikkonut EY 81 artiklan 1 kohtaa, kun se tekemällä NAVEG:n kanssa sopimuksen sekä yhteensovittamalla menettelytapoja NAVEG:n ulkopuolisten tavarantoimittajien kanssa muodosti kollektiivisen yksinoikeusjärjestelyn, jolla pyrittiin estämään toimitukset FEG:hen kuulumattomille yrityksille (riidanalaisen päätöksen 1 artikla)

- FEG on rikkonut EY 81 artiklan 1 kohtaa rajoittamalla suoraan ja epäsuorasti jäsentensä vapautta määrätä myyntihintansa, mikä toteutettiin hinnoista ja julkaisuista tehtyjen sitovien sopimusten ja FEG:n jäsenille jaettujen brutto- ja nettohintoja koskevien suositusten avulla sekä tarjoamalla FEG:n jäsenille neuvottelupaikka, jossa näiden oli mahdollista keskustella hinnoista ja alennuksista (riidanalaisen päätöksen 2 artikla)

- TU on rikkonut EY 81 artiklan 1 kohtaa osallistumalla aktiivisesti riidanalaisen päätöksen 1 ja 2 artiklassa tarkoitettuihin rikkomisiin (kyseisen päätöksen 3 artikla).

8 FEG:lle määrättiin 4,4 miljoonan euron sakko ja TU:lle 2,15 miljoonan euron sakko edellisessä kohdassa mainituista rikkomisista (riidanalaisen päätöksen 5 artikla).

9 Komissio kuitenkin otti huomioon menettelyn huomattavan keston (102 kuukautta) ja päätti omasta aloitteestaan alentaa sakkojen määrää 100 000 eurolla. Riidanalaisessa päätöksessä todetaan tältä osin seuraavaa:

”(152) – – Komissio myöntää, että käsiteltävässä tapauksessa menettely, joka alkoi vuonna 1991, on kestänyt huomattavan kauan. Tähän on erilaisia syitä, jotka osaksi johtuvat komissiosta ja osittain osapuolista. Komissio myöntää olevansa omalta osaltaan vastuussa asian pitkittymisestä.

- (153) Näistä syistä komissio alentaa sakon määrää FEG:n osalta [4,5 miljoonasta eurosta] 4,4 miljoonaan euroon ja TU:n osalta [2,25 miljoonasta eurosta] 2,15 miljoonaan euroon.”

Kanne ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa ja valituksenalainen tuomio

- ¹⁰ FEG nosti ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimeen 14.1.2000 jättämällään kannekirjelmällä kanteen (T-5/00), jossa vaadittiin ensisijaisesti riidanalaisen päätöksen kumoamista, toissijaisesti kyseisen päätöksen 5 artiklan 1 kohdan kumoamista tai ainakin FEG:lle määrätyn sakon määrän alentamista tuhanteen euroon.
- ¹¹ TU nosti ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimeen samana päivänä jättämällään kannekirjelmällä kanteen (T-6/00), jonka kohde oli sama kuin FEG:n kanteen kohde.
- ¹² Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen ensimmäisen jaoston puheenjohtaja hyväksyi 16.10.2000 antamallaan määräyksellä CEF:n väliintulijaksi tukemaan komission vaatimuksia.
- ¹³ Valituksenalaisessa tuomiossa FEG:n ja TU:n kanteet, jotka yhdistettiin suullista käsittelyä ja tuomion antamista varten, hylättiin. Kyseiset asianosaiset veloitettiin vastaamaan omista oikeudenkäyntikuluistaan sekä korvaamaan komissiolle ja ensimmäisessä oikeusasteessa väliintulijoina olleille osapuolille aiheutuneet oikeudenkäyntikulut molemmissa asioissa, jotka kantajat olivat panneet vireille.

Asianosaisten vaatimukset yhteisöjen tuomioistuimessa

14 FEG vaatii valituksessaan, että yhteisöjen tuomioistuin

- kumoaa valituksenalaisen tuomion tai kumoaa sen ainakin asiaa T-5/00 koskevilta osin, käsittelee asian uudelleen ja kumoaa riidanalaisen päätöksen kokonaan tai osittain ja ainakin alentaa huomattavasti FEG:lle määrätyn sakon määrää
- toissijaisesti kumoaa valituksenalaisen tuomion tai ainakin kumoaa sen asiaa T-5/00 koskevilta osin ja palauttaa kyseisen asian ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimeen
- velvoittaa komission korvaamaan molemmissa oikeusasteissa aiheutuneet oikeudenkäyntikulut.

15 Komissio vaatii, että yhteisöjen tuomioistuin

- jättää valituksen kokonaan tutkimatta tai ainakin hylkää sen perusteettomana
- velvoittaa FEG:n korvaamaan oikeudenkäyntikulut.

Valitusperusteet

- 16 FEG vetoaa valituksensa tueksi seitsemään valitusperusteeseen, jotka koskevat sitä, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin
- loukkasi käsittelyaikojen kohtuullisuuden periaatetta, kun se totesi, ettei hallinnollisen menettelyn liiallisen keston pitänyt johtaa riidanalaisen päätöksen kumoamiseen
 - loukkasi syyttömyysolettamaa ja perusteluvelvollisuutta koskevia periaatteita, kun se ei pitänyt tiettyjä varoituskirjeen lähettämisen jälkeen laadittuja asiakirjoja asianomaisen puolesta puhuvina todisteina
 - rikkoi EY 81 artiklan 1 kohtaa ja loukkasi perusteluvelvollisuutta siltä osin kuin se piti uskottavina komission esittämiä todisteita, jotka koskivat väitetyn kollektiivisen yksinoikeusjärjestelyn kestoja
 - rikkoi EY 81 artiklan 1 kohtaa ja loukkasi perusteluvelvollisuutta, kun se sivuutti FEG:n argumentit, jotka liittyivät hintoja koskeviin sopimuksiin, tai kun se esitti kyseiset argumentit virheellisesti
 - loukkasi perusteluvelvollisuutta, joka liittyi FEG:n vastuuseen väitetyn kollektiivisen yksinmyyntijärjestelyn laajentamisesta NAVEG:hen kuulumattomiin tavarantoimittajiin

- rikkoi neuvoston asetuksen N:o 17 (perustamissopimuksen [81] ja [82] artiklan ensimmäinen täytäntöönpanoasetus), joka on annettu 6 päivänä helmikuuta 1962 (EYVL 1962, 13, s. 204), 15 artiklan 2 kohtaa tai loukkasi suhteellisuusperiaatetta sakkojen vahvistamisessa ja perusteluvelvollisuutta, kun se hylkäsi FEG:n ja TU:n argumentit, jotka koskivat rikkomisten kestoa
- rikkoi asetuksen N:o 17 15 artiklan 2 kohtaa tai loukkasi suhteellisuusperiaatetta sakkojen vahvistamisessa ja perusteluvelvollisuutta, kun se totesi, että FEG ja TU eivät esittäneet – hallinnollisen menettelyn liiallisesta kestosta huolimatta – seikkoja, joilla perusteltaisiin sakon määrän alentaminen.

Valituksen tarkastelu

Ensimmäinen valitusperuste, joka koskee käsittelyaikojen kohtuullisuuden periaatteen loukkaamista

Asianosaisten lausumat

- 17 FEG väittää, että yhteisön oikeuden yleisen periaatteen nojalla komissiolla on velvollisuus tehdä päätöksensä kohtuullisessa ajassa. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin loukkasi tätä periaatetta, kun se totesi valituksenalaisen tuomion 94 kohdassa, että kaikki väitteet, jotka koskivat kohtuullisen ajan ylittymistä, oli hylättävä ja että riidanalaista päätöstä ei ollut kumottava hallinnollisen menettelyn liiallisen keston perusteella.

- 18 FEG väittää, että vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan on syytä tehdä ero yhtäältä tutkintavaiheen ja toisaalta komission väitetiedoksiannosta kyseisen toimielimen tekemään päätökseen ulottuvan vaiheen välillä.
- 19 Tutkintavaiheen osalta ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi FEG:n mukaan virheellisesti valituksenalaisen tuomion 79 kohdassa, että pelkkä hallinnollisen menettelyn tämän vaiheen pitkittäminen ei ole sellaisenaan omiaan vaarantamaan puolustautumisoikeuksia, koska yhteisön kilpailupolitiikan alalla käytävässä menettelyssä asianosaisia ei moitita virallisesti mistään ennen väitetiedoksiannon vastaanottamista.
- 20 Lisäksi FEG riitauttaa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tulkinnan Euroopan ihmisoikeustuomioistuimen oikeuskäytännöstä, joka koskee sitä, mistä hetkestä alkaa kulua Roomassa 4.11.1950 allekirjoitetun, ihmisoikeuksien ja perusvapauksien suojaamiseksi tehdyn yleissopimuksen 6 artiklan 1 kappaleessa tarkoitettu kohtuullinen aika, joka ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen mukaan ”alkaa hetkestä, jolloin henkilöä syytetään rikoksesta” (valituksenalaisen tuomion 79 kohta).
- 21 FEG päättelee mainitusta oikeuskäytännöstä, että toisin kuin ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi, kohtuullinen aika alkoi joko kesäkuussa 1991, jolloin komissio lähetti sille ensimmäisen tietojensaantipyynnön ja antoi sille tiedon kyseisen pyynnön taustalla olevan CEF:n valituksen, joka oli tämän pyynnön liitteenä, sisällöstä, tai viimeistään 16.9.1991, jolloin komission varoituskirje oli päivätty.
- 22 FEG väittää lisäksi, että valituksenalaisen tuomion 87 kohdasta ilmenee, ettei ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin havainnut, millaisia vaikeuksia menettelyn liiallisesta kestosta aiheutui. FEG vetoaa siihen, että näin pitkäkestoisen menettelyn yhteydessä on mahdotonta ottaa yhteys asianomaisiin henkilöihin selvitysten

saamiseksi pöytäkirjojen ja muiden kyseessä olevien yritysten hallitusten kokouksiin liittyvien asiakirjojen tietyistä kohdista, koska kyseisten yritysten johdon ja henkilöstön osalta tapahtuu merkittävästi vaihtuvuutta. Kyse ei ole, kuten ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin virheellisesti toteaa mainitussa 87 kohdassa, kirjallisten todisteiden häviämisestä.

- 23 Lisäksi FEG huomauttaa, että koska valtaosa tosiseikoista tapahtui niin kauan aikaa sitten, ettei kukaan niistä henkilöistä, joita asia välittömästi koskee, muista tosiseikkoja riittävän tarkasti, FEG:n oli erittäin vaikeaa ja jopa mahdotonta puolustautua tehokkaasti.
- 24 FEG väittää lisäksi, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin teki virheen, kun se jätti kokonaan huomioimatta FEG:n intressin saattaa menettely päätökseen pikaisesti, koska FEG:n olemassaolo oli tässä oikeusriidassa suoraan uhattuna. FEG ei voinut riidanalaisen päätöksen antamisen jälkeen ryhtyä mihinkään toimintaan, ja sen jäsenten lukumäärä pieneni kuudestakymmenestä yhdeksään-toista.
- 25 Komissio väittää, että ensimmäinen valitusperuste perustuu valituksenalaisen tuomion 79 kohdan virheelliseen tulkintaan, koska kyseistä kohtaa on luettava yhdessä sitä edeltävien 77 ja 78 kohdan kanssa.
- 26 Komission mukaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi valituksenalaisen tuomion 77 kohdassa, että hallinnollisen menettelyn ensimmäinen vaihe kesti liian kauan. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin otti siten huomioon mainitun menettelyn ensimmäisen vaiheen, kun se arvioi sitä, oliko aika, joka kului tämän menettelyn ensimmäisten toimien ja riidanalaisen päätöksen tekemisen välillä, kohtuullinen.

- 27 Komissio väittää, että kun ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoi, että sekä hallinnollisen menettelyn ensimmäinen että sen toinen vaihe olivat kestäneet liian kauan, ja kun se tarkasteli myöhemmin sitä, oliko tällaisella kohtuullisen ajan ylittämällä vaarannettu FEG:n puolustautumisoikeudet, sen menettely oli sopu-soinnussa yhteisöjen tuomioistuimen sen oikeuskäytännön kanssa, jonka mukaan tutkimuksen eri vaiheiden kohtuuton kesto ei merkitse automaattisesti käsittelyai-kojen kohtuullisuuden periaatteen loukkaamista. Komission mukaan on myös välttämätöntä, että kyseessä olevat yritykset osoittavat, että tällä kohtuuttomalla kestolla vaarannettiin puolustautumisoikeudet (yhdistetyt asiat C-238/99 P, C-244/99 P, C-245/99 P, C-247/99 P, C-250/99 P–C-252/99 P ja C-254/99 P, Limburgse Vinyl Maatschappij ym. v. komissio, tuomio 15.10.2002, Kok. 2002, s. I-8375, 173–178 kohta).
- 28 Esillä olevassa asiassa FEG ei komission mukaan esittänyt vakuuttavia todisteita sen väitteensä tueksi, jonka mukaan hallinnollisen menettelyn liiallisella kestolla vaarannettiin puolustautumisoikeudet. Komissio vetoaa valituksenalaisen tuomion 87–92 kohtaan osoittaakseen, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ulotti analyysinsä sekä mainitun menettelyn ensimmäiseen että sen toiseen vaiheeseen, kun se tarkasteli kysymystä siitä, oliko sen toteama kyseisen menettelyn kohtuuton kesto vaikuttanut tässä tapauksessa FEG:n puolustautumisoikeuksiin. Komission mukaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin hylkäsi yksitellen seikat, joihin FEG vetosi osoittaakseen, että puolustautumisoikeuksia oli loukattu, ja tämä hylkääminen perustui joko paikkansapitäviin oikeudellisia seikkoja koskeviin toteamuksiin tai tosiseikkoja koskeviin toteamuksiin, joita ei voida tarkastella uudelleen valitus-asiassa.
- 29 Sen moitteen osalta, jonka FEG kohdistaa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistui-meen siitä syystä, että tämä ei ottanut huomioon ongelmia, joita FEG:lle aiheutui hallinnollisen menettelyn liiallisen keston johdosta sen puolesta puhuvien todistei-den kokoamisessa, komissio viittaa valituksenalaisen tuomion 87 kohtaan, jossa muistutetaan, että yleisen varovaisuusvelvoitteen nojalla yritysten on säilytettävä huolellisesti kirjanpidossaan tai arkistossaan seikat, jotka liittyvät niiden toimintaan, ja tämä velvollisuus on olemassa erityisesti siitä hetkestä alkaen, kun yritykselle osoitetaan tietojensaantipyyntö tai varoituskirje.

- 30 Komissio viittaa FEG:llä olevan menettelyn joutuisaa etenemistä koskevan intressin osalta valituksenalaisen tuomion 80 kohtaan, jossa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuim vahvisti nimenomaisesti, että kun yritys on vastaanottanut väitetiedoksiannon, sillä on erityinen intressi siihen, että komissio noudattaa tässä menettelyn vaiheessa erityistä riipeyttä, kunhan puolustautumisoikeuksia ei vaaraneta. Komissio väittää, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin tarkasteli myöhemmin tällaisen seikan valossa sitä, vaikuttiko kohtuullisen keston ylittäminen FEG:n puolustukseen.
- 31 Komissio väittää, että ensimmäisen valitusperusteen tutkittavaksi ottamisen perusteet puuttuvat selvästi, koska sillä pyritään kyseenalaistamaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen suorittama tosiseikkojen arviointi, joka koski sitä, haittasiko kohtuullisen ajan ylittäminen FEG:n puolustuksen valmistelua, ja että kyseinen valitusperuste on selvästi perusteeton siltä osin kuin se perustuu virheelliseen tulkintaan valituksenalaisesta tuomiosta.
- 32 Myös CEF väittää sille tiedoksiannetun valituksen johdosta antamassaan vastauksessa, että FEG:n ensimmäinen valitusperuste perustuu valituksenalaisen tuomion virheelliseen tulkintaan. Kohtuullista aikaa arvioidessaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on perustellusti ulottanut tutkintansa koskemaan ajanjaksoa, joka alkoi tietojensaantipyynnön ajankohdasta eli 25.7.1991.
- 33 Kohtuullisen käsittelyajan ja puolustautumisoikeuksien loukkaamisen osalta CEF viittaa asiassa C-185/95 P, Baustahlgewebe vastaan komissio, 17.12.1998 annetun tuomion (Kok. 1998, s. I-8417) 49 kohtaan väittäessään, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei ole soveltanut virheellistä oikeudellista käsitettä katsoessaan, että vaikka hallinnollisen menettelyn ensimmäinen vaihe on kestänyt liian kauan, käsittelyaikojen kohtuullisuuden periaatetta ei ole jätetty noudattamatta näytön puuttuessa siitä, että puolustautumisoikeuksia olisi loukattu.

- 34 CEF katsoo joka tapauksessa, että käsiteltävänä olevassa tapauksessa on kyse ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen esittämistä tosiseikkoja koskevista toteamuksista, joita yhteisöjen tuomioistuin ei voi tutkia uudelleen. Ensimmäinen valitusperuste on siis jätettävä tutkimatta tai joka tapauksessa hylättävä perusteettomana.

Yhteisöjen tuomioistuimen arviointi asiasta

- 35 Kohtuullisen käsittelyajan noudattaminen kilpailupolitiikkaa koskevissa hallinnollisissa menettelyissä on yhteisön oikeuden yleinen oikeusperiaate, jonka noudattamista yhteisöjen tuomioistuimet valvovat (asia C-282/95 P, Guérin automobiles v. komissio, tuomio 18.3.1997, Kok. 1997, s. I-1503, 36 ja 37 kohta sekä em. asia Limburgse Vinyl Maatschappij ym. v. komissio, tuomion 167–171 kohta).
- 36 On tarkistettava, onko ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin tehnyt oikeudellisen virheen hylätessään väitteet, jotka perustuvat siihen, että komissio on väitetysti loukannut tätä periaatetta.
- 37 Toisin kuin FEG väittää, ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on käsittelyaikojen kohtuullisuuden periaatetta soveltaessaan tehnyt eron hallinnollisen menettelyn kahden vaiheen eli väitetiedoksianto edeltäneen tutkintavaiheen ja muun hallinnollisen menettelyn välillä (ks. valituksenalaisen tuomion 78 kohta).
- 38 Tämä menettelytapa on täysin sopusoinnussa yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytännön kanssa. Yhteisöjen tuomioistuin totesi siten edellä mainituissa yhdistelyissä asioissa Limburgse Vinyl Maatschappij ym. vastaan komissio antamansa tuomion 181–183 kohdassa muun muassa, että hallintomenettelyyn voi kuulua kaksi

toisiaan seuraavaa vaihetta, joista molempiin liittyy oma sisäinen logiikka. Ensimmäinen vaihe, joka kestää aina väitetiedoksiantoon asti, alkaa siitä hetkestä, jona komissio yhteisön lainsäätäjän sille antamia valtuuksia käyttäessään ryhtyy toimenpiteisiin, jotka merkitsevät moitetta kilpailusääntöjen rikkomisesta, ja komission on tämän ensimmäisen vaiheen perusteella voitava ottaa kantaa siihen, kuinka menettelyä jatketaan. Toinen vaihe puolestaan kestää väitetiedoksiannosta lopullisen päätöksen tekemiseen. Komission on voitava toisen vaiheen nojalla ottaa lopullisesti kantaa kilpailusääntöjen rikkomista koskevaan moitteeseen.

- 39 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen erotettua toisistaan hallinnollisen menettelyn kaksi vaihetta se siirtyi tutkimaan sitä, olivatko nämä molemmat vaiheet kestäneet liian kauan.
- 40 Ensimmäisen vaiheen osalta ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi valituksenalaisen tuomion 76 kohdassa, että FEG:lle 16.9.1991 lähetetyn varoituskirjeen ja 8.12.1994 toteutettujen tarkastusten välillä kului huomattavan pitkä aika. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi, että tällainen kesto on liiallinen ja se johtuu komission toimimattomuudesta.
- 41 Hallinnollisen menettelyn toisen vaiheen osalta ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi valituksenalaisen tuomion 85 kohdassa, että asianosaisten kuulemisen ja riidanalaisen päätöksen tekemisen välillä oli kulunut noin 23 kuukautta, joka oli huomattava aika, eikä sen voitu katsoa olevan FEG:n tai TU:n vastuulla. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin päätteli tästä, että komissio oli ylittänyt mainitun päätöksen tekemiseksi normaalisti tarpeellisen ajan.
- 42 Koska menettelyn liiallisen keston, jonka ei voida katsoa olevan FEG:n tai TU:n vastuulla, toteaminen ei sellaisenaan riitä siihen, että päätellään, että käsittelyaikojen kohtuullisuuden periaatetta on loukattu, ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin

arvioi tällaisen keston vaikutusta FEG:n puolustautumisoikeuksiin. Tällaisen lähestymistavan edellytys ilmenee valituksenalaisen tuomion 74 kohdasta, jossa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi, että kohtuullisen ajan ylittyminen voi olla kumoamisperuste vain silloin, kun kyse on päätöksestä, jossa on todettu kilpailusääntöjen rikkomiset, jos on näytetty toteen, että tätä periaatetta loukkamalla on vaarannettu kyseessä olevien yritysten puolustautumisoikeudet. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen mukaan tätä erityistapausta lukuun ottamatta ratkaisun tekemistä kohtuullisessa ajassa koskevan velvoitteen noudattamatta jättäminen ei vaikuta asetuksen N:o 17 mukaisen hallinnollisen menettelyn pätevyYTEEN.

43 Tähän kriteeriin on täysin sallittua vedota käsittelyaikojen kohtuullisuuden periaatteen loukkaamisen toteamisessa. Yhteisöjen tuomioistuin nimittäin totesi edellä mainitussa asiassa Baustahlgewebe vastaan komissio antamansa tuomion 49 kohdassa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa käydyn menettelyn kestoa koskevan arvion yhteydessä, että todiste, jonka mukaan oikeudenkäynnin kestolla on ollut vaikutuksia asian ratkaisun sisältöön, voi johtaa siihen, että valituksenalainen tuomio kumotaan. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin noudatti perusteluissaan samaa lähestymistapaa, kun se katsoi, että komissiossa käydyn menettelyn liiallisesta kestosta oli seurattava riidanalaisen päätöksen kumoaminen, jos FEG:n puolustautumisoikeuksia loukattiin, jolloin on kyse tilanteesta, jossa voidaan väistämättä vaikuttaa menettelyn lopputulokseen.

44 Näin ollen on tarkasteltava ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen analyysia, joka koskee tässä yhteydessä väitettyä FEG:n puolustautumisoikeuksien loukkamista.

45 Valituksenalaisesta tuomiosta ilmenee, että tämä analyysi rajoittuu sen arvioimiseen, mikä vaikutus hallinnollisen menettelyn toisen vaiheen liiallisella kestolla oli FEG:n puolustautumisoikeuksien käyttöön. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi muun muassa mainitun tuomion 93 kohdassa, että hallinnollisen menettelyn liiallinen pitkittyminen suullisen kuulemisen jälkeen ei ollut vaikuttanut FEG:n ja TU:n puolustautumisoikeuksiin.

- 46 Väitetiedoksianto edeltäneen tutkintavaiheen osalta ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi valituksenalaisen tuomion 79 kohdassa, että pelkkä hallinnollisen menettelyn tämän vaiheen pitkittäminen ei ollut sellaisenaan omiaan vaarantamaan puolustautumisoikeuksia, koska FEG:tä ja TU:ta ei moitittu virallisesti mistään ennen väitetiedoksiannon vastaanottamista.
- 47 Tämä päätelmä on oikea siltä osin kuin ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on katsonut, että FEG:lle ja TU:lle on vasta väitetiedoksiannon lähettämisen jälkeen virallisesti ilmoitettu niistä rikkomisista, joista komissio niitä moittii omien tutkimustensa johdosta. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen päättelyn takana oleva ajatus on se, että kyseessä olevat yritykset voivat ainoastaan hallinnollisen menettelyn toisessa vaiheessa täysin vedota puolustautumisoikeuksiin, mitä ne eivät voi tehdä väitetiedoksianto edeltävässä vaiheessa, koska komissio ei ole tuolloin muotoillut toteamiaan väitettyjä rikkomisia koskevia moitteita.
- 48 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen valituksenalaisen tuomion 79 kohdassa esittämässä toteamuksessa ei kuitenkaan oteta huomioon mahdollisuutta, jonka mukaan tutkintavaiheen liiallinen kesto olisi voinut vaikuttaa FEG:n puolustautumisoikeuksien käyttöön hallinnollisen menettelyn toisessa vaiheessa eli väitetiedoksiannon lähettämisen jälkeen.
- 49 Hallinnollisen menettelyn ensimmäisen vaiheen liiallinen kesto voi vaikuttaa kyseessä olevien yritysten tuleviin puolustautumismahdollisuuksiin erityisesti vähentämällä puolustautumisoikeuksien tehokkuutta, kun niihin vedotaan menettelyn toisessa vaiheessa. Kuten julkisasiamies on ratkaisuehdotuksensa 129 kohdassa todennut, mitä enemmän aikaa kuluu tutkimustoimenpiteen – käsiteltävänä olevassa tapauksessa varoituskirjeen lähettäminen – ja väitetiedoksiannon välillä, sitä todennäköisempää nimittäin on, että tässä tiedoksiannossa tarkoitettuja rikkomisia koskevia asianomaisen puolesta puhuvia mahdollisia todisteita ei voida enää hankkia tai että niiden hankkiminen on vaikeaa etenkin, kun kyse on asianomaisen puolesta puhuvista todistajista, erityisesti kyseessä olevien yritysten

johtaelinten kokoonpanossa mahdollisesti tapahtuneiden muutosten ja niiden muun henkilöstön osalta mahdollisesti tapahtuneiden vaihdosten takia. Käsittelyaikojen kohtuullisuuden periaatetta tarkastellessaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuim ei ole kyseisen periaatteen toteutumisen osalta ottanut riittävästi huomioon tätä näkökohtaa.

50 Koska puolustautumisoikeuksien kunnioittamisella eli periaatteella, jonka perustavanlaatuisuutta on useaan otteeseen korostettu yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytännössä (ks. mm. asia 322/81, Michelin v. komissio, tuomio 9.11.1983, Kok. 1983, s. 3461, Kok. Ep. VII, s. 339, 7 kohta), on olennainen merkitys nyt kyseessä olevan menettelyn kaltaisissa menettelyissä, on vältettävä se, että nämä oikeudet voisivat korjaamattomalla tavalla vaarantua tutkintavaiheen liiallisen keston takia ja että tämä kesto voisi estää sellaisten todisteiden esittämisen, joilla pyritään osoittamaan vääräksi sellaisten kilpailukäyttäytymisen olemassaolo, joista kyseessä olevat yritykset joutuvat vastuuseen. Tästä syystä puolustautumisoikeuksien käyttämisestä koskevan mahdollisen esteen tutkimista ei pidä rajoittaa siihen samaan vaiheeseen, jossa näillä oikeuksilla on täysi oikeusvaikutus, eli hallinnollisen menettelyn toiseen vaiheeseen. Puolustautumisoikeuksien tehokkuuden mahdollisen heikkenemisen alkusyy arvioinnin on ulotuttava koko tähän menettelyyn siten, että se koskee sen kokonaiskesto.

51 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin teki siten oikeudellisen virheen siltä osin kuin se rajoitti valituksenalaisessa tuomiossa hallinnollisen menettelyn liiallisesta kestosta väitetysti johtunutta puolustautumisoikeuksien loukkaamista koskevan tutkinnan laajuuden ainoastaan kyseisen menettelyn toiseen vaiheeseen. Se jätti tutkimatta, onko komission vastuulla oleva koko hallinnollisen menettelyn – väitetiedoksiantoa edeltänyt vaihe mukaan lukien – liiallinen kesto voinut vaikuttaa FEG:n ja TU:n tuleviin puolustautumismahdollisuuksiin ja oliko erityisesti jälkimmäinen yritys osoittanut tämän seikan riittävällä tavalla.

52 Tästä seuraa, että FEG:n ensimmäinen valitusperuste on hyväksyttävä siltä osin kuin se perustuu käsittelyaikojen kohtuullisuuden periaatteen soveltamisessa tapahtuneeseen oikeudelliseen virheeseen. Valituksenalainen tuomio on näin ollen kumottava siltä osin kuin siinä todetaan, että hallinnollisen menettelyn ensimmäisen vaiheen pitkittyminen ei ole sellaisenaan voinut vaarantaa FEG:n puolustautumisoikeuksia.

- 53 Yhteisöjen tuomioistuimen perussäännön 61 artiklan ensimmäisessä kohdassa määrätään, että jos muutoksenhaku todetaan aiheelliseksi, yhteisöjen tuomioistuin kumoaa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen päätöksen. Se voi tällöin joko itse ratkaista asian lopullisesti, jos asia on ratkaisukelpoinen, tai palauttaa asian ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen ratkaistavaksi.
- 54 Koska käsiteltävänä olevassa asiassa puolustautumisoikeuksien noudattamatta jättämistä koskevaa kysymystä, jota on tutkittu ottamalla huomioon hallinnollisen menettelyn liiallinen kesto, on käsitelty ensimmäisessä oikeusasteessa ja koska FEG:llä on siten ollut mahdollisuus esittää tältä osin väitteensä, yhteisöjen tuomioistuin voi ratkaista tämän aineellisen kysymyksen.
- 55 FEG väittää ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa nostamassaan kanteessa, että kohtuullisen käsittelyajan noudattamatta jättämisestä seurasi puolustautumisoikeuksien loukkaaminen. Ajan kuluessa FEG:n oli nimittäin entistä hankalampaa hankkia tietoja komission esittämien moitteiden osalta. FEG:n mukaan valtaosa henkilöistä, jotka kuuluivat tämän järjestön johtoon ajanjaksolla, jota komission tutkimus koskee, eivät ole olleet kyseisen järjestön johtolimissä vuosiin, ja osa aikaisemmista johtajista on jäänyt eläkkeelle, tai heidät on siirretty tehtäviin ulkomaille, eikä heihin saada enää yhteyttä selvitysten saamiseksi.
- 56 Tältä osin on todettava, että perustelut, joihin FEG on vedonnut tukeakseen väitettä puolustautumisoikeuksien loukkaamisesta, ovat abstrakteja ja epäselviä. FEG:n oli kuitenkin puolustautumisoikeuksien loukkaamisen – myös tutkimusvaiheen liiallisesta kestosta johtuvan – osoittamiseksi näytettävä toteen, että silloin kun väitetiedoksianto annettiin tiedoksi eli 3.7.1996, sen mahdollisuudet osoittaa komission moitteet vääriksi olivat rajoitetut, mikä johtui syistä, jotka olivat seurausta siitä, että hallinnollisen menettelyn ensimmäinen vaihe oli kestänyt kohtuuttoman kauan.

- 57 Tässä tapauksessa FEG ei täsmentänyt ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa nostamassaan kanteessa, keitä ovat ne kyseisessä yhteenliittymässä työskennelleet henkilöt, joiden lähtö esti FEG:tä hankkimasta selvityksiä tapahtumista, joita komission moitteet koskevat.
- 58 FEG ei myöskään mainitse, milloin kyseiset henkilöt lähtivät tai millaisia FEG:n puolustuksen kannalta välttämättömät tiedot tai täsmennykset olivat luonteeltaan tai laajuudeltaan, eikä FEG mainitse myöskään sitä, mitkä olivat ne olosuhteet, joiden johdosta kyseisten henkilöiden, joiden poissaolo rajoitti puolustautumisoikeuksien tehokasta käyttämistä, oli mahdotonta todistaa asiassa.
- 59 Näillä yleisillä perusteluilla ei osoiteta puolustautumisoikeuksien tosiasiallista loukkaamista, jota on tarkasteltava kunkin yksittäistapauksen erityisolosuhteiden perusteella.
- 60 Kaikesta edellä esitetystä seuraa, että FEG:n perustelujen, jotka liittyvät puolustautumisoikeuksien loukkaamiseen, tueksi ei ole vakuuttavia todisteita, joilla osoitettaisiin, että tällainen loukkaaminen olisi voinut seurata väitetiedoksiantoa edeltäneen hallinnollisen menettelyn vaiheen liiallisesta kestosta ja että väitetiedoksiannon antamisajankohtana FEG:n mahdollisuudet puolustautua tehokkaasti olisivat tästä syystä jo heikentyneet.
- 61 Siten FEG:n kanneperuste, jonka se esitti ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa nostamansa kanteen tueksi ja joka koskee käsittelyaikojen kohtuullisuuden periaatteen loukkaamista, ei ole perusteltu, ja se on näin ollen hylättävä.
- 62 FEG:n ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa nostama kanne on näin ollen hylättävä siltä osin kuin se perustuu mainittuun kanneperusteeseen.

Toinen valitusperuste, joka koskee varoituskirjeen lähettämistä seuranneiden asianomaisen puolesta puhuvien todisteiden väitettyä sivuuttamista

Asianosaisten lausumat

- 63 FEG arvostelee väitettyä sisäistä ristiriitaa, joka vaikutti ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arvioon asiasta, siltä osin kuin väitetiedoksiantoa edeltänyttä ajanjaksoa ei otettu huomioon arvioitaessa hallinnollisen menettelyn keston kohtuullisuutta, koska ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen mukaan kyseistä yhteenliittymää vastaan esitettiin moitteita vasta tämän tiedoksiannon lähettämisestä alkaen, kun taas asianomaisen puolesta puhuvia todisteita, jotka liittyvät samaan ajanjaksoon, hylättiin automaattisesti, mikä on omiaan osoittamaan, että FEG:n menettelyä moitittiin hallinnollisen menettelyn ensimmäisestä vaiheesta alkaen.
- 64 FEG:n mukaan muun muassa valituksenalaisen tuomion 196 ja 208 kohdasta ilmenee, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei antanut mitään arvoa asianomaisen puolesta puhuville, ensimmäisiä tietojensaantipyyntöjä seuranneille todisteille, jotka ovat tässä tapauksessa 22.5. ja 14.8.1991 päivättyjä kirjeitä, jotka ovat peräisin Spaanderman Lichtilta, joka on NAVEG:n jäsenyritys, ja joilla kyseenalaistetaan komission toteamukset kollektiivisen yksinoikeusjärjestelyn olemassaolosta sekä joilla voidaan kumota komission FEG:hen kohdistamat moitteet.
- 65 FEG katsoo, että siinä, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin hylkäsi nämä menettelyn aloittamista seuranneet asianomaisen puolesta puhuvat todisteet antamatta muuta selitystä kuin ajankohdan, jolloin mainitut todisteet esitettiin, on kyse siitä, että valituksenalaisen tuomion perustelut ovat huomattavan puutteelliset, ja sillä loukataan syyttömyysolettaman periaatetta.
- 66 Komissio väittää ensisijaisesti, että tämä valitusperuste on jätettävä tutkimatta, koska FEG pyrkii valituksessa saattamaan yhteisöjen tuomioistuimelle uudelleen käsiteltäväksi ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen suorittaman tosiseikkojen arvioinnin, joka koski asiakirja-aineiston todistusarvoa.

- 67 Toissijaisesti komissio väittää, että FEG:n toinen valitusperuste on perusteeton. Komission mukaan valituksenalaisen tuomion 208 ja 196 kohdassa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin perusteli riittävästi mainittujen kirjeiden vakuuttavuuden puuttumista.

Yhteisöjen tuomioistuimen arviointi asiasta

– Alustavat huomautukset

- 68 On syytä muistuttaa yhteisöjen tuomioistuimen valitusasioissa harjoittaman valvonnan rajoista.
- 69 EY 225 artiklasta ja yhteisöjen tuomioistuimen perussäännön 58 artiklan ensimmäisestä kohdasta ilmenee, että ainoastaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on toimivaltainen toisaalta määrittämään ratkaisun perustaksi asetettavan tosiseikaston, lukuun ottamatta sellaisia tapauksia, joissa määritetyn tosiseikaston paikkansapitämättömyys käy ilmi ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimelle toimitetusta aineistosta, ja toisaalta arvioimaan tätä tosiseikastoa. Kun ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on määrittänyt asian tosiseikaston tai arvioinut sitä, yhteisöjen tuomioistuin on EY 225 artiklan nojalla toimivaltainen harjoittamaan tämän tosiseikaston oikeudelliseen luonnehdintaan ja ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen sen pohjalta tekemiin oikeudellisiin päätelmiin kohdistuvaa valvontaa (ks. mm. em. asia Baustahlgewebe v. komissio, tuomion 23 kohta ja asia C-551/03 P, General Motors v. komissio, tuomio 6.4.2006, Kok. 2006, s. I-3173, 51 kohta, ei vielä julkaistu oikeustapauskokoelmassa).
- 70 Yhteisöjen tuomioistuimella ei siten ole toimivaltaa määrittää asian tosiseikastoa eikä lähtökohtaisesti myöskään arvioida sitä selvitystä, johon ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on asian tosiseikastoa määritäessään tukeutunut. Silloin, kun tämä selvitys on saatu asianmukaisesti ja todistustaakkaa sekä asian selvittämistä koskevia menettelysääntöjä ja yleisiä oikeusperiaatteita on noudatettu, ainoastaan

ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tehtävänä nimittäin on arvioida sille esitetyn selvityksen näyttöarvoa. Lukuun ottamatta sitä tapausta, että tuomioistuinten esitetty selvitys on otettu huomioon vääristyneellä tavalla, tämä arviointi ei näin ollen ole sellainen oikeuskysymys, että se sinänsä kuuluisi yhteisöjen tuomioistuimen harjoittaman valvonnan piiriin (em. asia Baustahlgewebe v. komissio, tuomion 24 kohta ja em. asia General Motors v. komissio, tuomion 52 kohta).

71 On toisaalta huomautettava, että kysymys ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tuomion perustelujen ristiriitaisuudesta tai puutteellisuudesta on oikeuskysymys, minkä vuoksi se voi olla muutoksenhaun kohteena (asia C-401/96 P, Somaco v. komissio, tuomio 7.5.1998, Kok. 1998, s. I-2587, 53 kohta ja asia C-446/00 P, Cubero Vermurie v. komissio, tuomio 13.12.2001, Kok. 2001, s. I-10315, 20 kohta).

72 Perusteluvelvollisuuden osalta vakiintuneesta oikeuskäytännöstä ilmenee, ettei se velvoita ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuinta esittämään selvitystä, jossa seurattaisiin tyhjentävästi ja kohta kohdalta kaikkia riidan asianosaisten esittämiä päätelmiä. Perustelut voivat siten olla implisiittisiä, kunhan asianosaiset saavat niiden avulla selville syyt, joiden vuoksi kyseiset toimenpiteet on toteutettu, ja toimivaltaisella tuomioistuimella on käytettävissään riittävät tiedot, jotta se kykenee harjoittamaan laillisuusvalvontaansa (ks. vastaavasti yhdistetyt asiat C-204/00 P, C-205/00 P, C-211/00 P, C-213/00 P, C-217/00 P ja C-219/00 P, Aalborg Portland v. komissio, tuomio 7.1.2004, Kok. 2004, s. I-123, 372 kohta).

– Toisen valitusperusteen tutkiminen

73 Siltä osin kuin FEG pyrkii toisella valitusperusteellaan osoittamaan, että valituksenalaisen tuomion perustelut, jotka koskevat eräiden asiakirjojen todistusarvon hylkäämistä, ovat puutteellisia tai jopa ristiriitaisia, kyseinen valitusperuste on otettava tutkittavaksi.

- 74 FEG ja TU ovat ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa nostamissaan kanteissa riitauttaneet seikat, jotka komissio otti riidanalaisessa päätöksessä huomioon esimerkkeinä sen NAVEG:n ja FEG:n välillä tehdyn ”herrasmiehsopimuksen” toteuttamisesta, joka koski toimituksia FEG:n jäsenille (jäljempänä herrasmiehsopimus). Tältä osin on tuotu esiin erityisesti kaksi kirjettä Spaanderman Licht -nimiseltä yritykseltä.
- 75 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin tarkasteli näiden kirjeiden todistusarvoa valituksenalaisen tuomion 196 ja 208 kohdassa.
- 76 Erityisesti 14.8.1991 päivätyn kirjeen osalta ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin arvioi mainituissa 196 kohdassa kyseisen kirjeen todistusarvoa punnitsemalla sen sisältöä suhteessa sen asiayhteyteen. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi ensinnäkin, että tämä kirje oli osoitettu NAVEG:lle vastauksena NAVEG:n kaksi päivää aiemmin esittämään kysymykseen. Näin ollen NAVEG teki aloitteen kysyä Spaanderman Lichtilta viimeksi mainitun syitä olla toimittamatta tavaraa CEF:lle. Toiseksi ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi, että tämä kirje seurasi komission 25.7.1991 FEG:lle ja TU:lle esittämiä tietojensaantipyyntöjä, joten se ei ollut vakuuttava.
- 77 Sen kirjeen osalta, jonka Spaanderman Licht lähetti CEF:lle 22.5.1991, ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi, että Spaanderman Licht ainoastaan ilmoitti, ettei se halunnut laajentaa jälleenmyyjäverkostoaan. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin kuitenkin totesi, että tämä kirje oli laadittu sen jälkeen, kun komissio oli jo aloittanut tutkimuksensa.
- 78 Siten valituksenalaisen tuomion 196 ja 208 kohdasta ilmenee, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin perusteli riittävästi mainittujen kirjeiden vakuuttavuuden puuttumista ja sitä, että niitä ei otettu huomioon asianomaisen puolesta puhuvina todisteina.

- 79 Valituksenalaisen tuomion perustelujen ristiriitaisuuden osalta, johon FEG viittaa, on todettava, että kuten julkisasiamies on totesi ratkaisuehdotuksensa 27 kohdassa, koska hallinnollisen menettelyn kohtuullista kestoa ja ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimelle todisteena esitettyjen asiakirjojen todistusvoimaa koskevat arvioinnit eivät ole minkäänlaisessa johdonmukaisessa yhteydessä keskenään, mainittuun tuomioon ei sisälly ristiriitaa.
- 80 Lisäksi osapuolten ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimelle todisteena esittämien asiakirjojen todistusarvo, jonka arvioiminen on yksinomaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tehtävä, ei välttämättä määräydy sen hallinnollisen menettelyn vaiheen mukaan, jonka kuluessa kyseiset asiakirjat on laadittu. Kuten julkisasiamies totesi ratkaisuehdotuksensa 28 kohdassa, tämä todistusarvo on tutkittava siten, että otetaan huomioon kaikki yksittäistapaukseen liittyvät seikat. Valituksenalaisen tuomion 196 ja 208 kohdasta ilmenee kuitenkin, että se, että komissio oli jo aloittanut tutkimuksensa, ei ole ainut ratkaiseva tekijä, jonka johdosta ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin hylkäsi muun muassa Spaanderman Lichtin 22.5. ja 14.8.1991 päivätyt kirjeet sen vuoksi, että niillä ei voitu kyseenalaistaa komission esittämiä todisteita, jotka koskivat herrasmiessopimuksen täytäntöönpanoa. Mainittuja 196 ja 208 kohtaa ei näin ollen voida tulkita siten, että komission tutkimuksen aloittamisen jälkeen laaditulle asiakirjalle ei voitaisi luonteensa johdosta antaa mitään arvoa todisteena.
- 81 Edellä esitetyn perusteella toinen valitusperuste, johon on vedottu valituksen tueksi, on hylättävä perusteettomana.

Kolmas valitusperuste, joka koskee ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviota komission esittämistä todisteista, jotka koskivat kollektiivisen yksinoikeusjärjestelyn kestoa

Asianosaisten lausumat

- 82 FEG arvostelee kolmannessa valitusperusteessaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviota, joka liittyy todisteisiin, joihin komissio perusti toteamuk-

sensa siitä pääasiallisesta EY 81 artiklan 1 kohdan rikkomisesta, josta FEG:tä moititaan, eli kollektiivisesta yksinoikeusjärjestelystä, joka ohjasi FEG:n ja NAVEG:n välisiä suhteita 11.3.1986 ja 25.2.1994 välisenä aikana. Nämä todisteet ovat FEG:n mukaan niin heikkoja ja välillisiä, ettei niitä voida missään tapauksessa luonnehtia lailliseksi ja vakuuttaviksi todisteiksi jatketusta rikkomisesta.

- 83 FEG viittaa muun muassa valituksenalaisen tuomion 141 kohtaan, jossa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi, että komissio oli perustanut arvionsa ”kaikkien merkityksellisten todisteiden ja aihetodisteiden kokonaisvaltaiseen tarkasteluun”. FEG katsoo, että tässä tapauksessa on kyse asian selvittämistoimien riittämättömästä oikeudellisesta perustasta, ja FEG:n mukaan todetusta rikkomisesta ja sen kestosta on esitettävä laillisia ja vakuuttavia todisteita eikä aihetodisteita.
- 84 Lisäksi FEG moittii ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuinta siitä, ettei se ottanut huomioon sitä, että komissio ei esittänyt ajanjaksojen 12.3.1986–28.2.1989 ja 18.11.1991–25.2.1994 osalta perusteluissaan mitään todisteita tällaisen yksinoikeusjärjestelyn olemassaolosta.
- 85 FEG arvostelee valituksenalaisen tuomion 411 kohtaa, jossa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi FEG:n osalta, että ”komissio on esittänyt todisteet vuosien 1986 ja 1994 välisenä aikana tapahtuneen jatkettun rikkomisen olemassaolosta”. Ainoa perustelu, joka ilmenee mainitun tuomion 406 kohdasta, on FEG:n mukaan se, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoi rikkomisten, joista TU:ta moitittiin, osalta, että ne ”ovat jo luonteensa puolesta jatkettuja”. FEG riitauttaa tämän päättelyn, ja se väittää, ettei se täytä perusteluvellisuudesta seuraavia vaatimuksia.
- 86 Komissio puolestaan katsoo, että kolmas valitusperuste on jätettävä tutkimatta siltä osin kuin sillä vaaditaan yhteisöjen tuomioistuinta tutkimaan uudelleen ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen jo analysoimat ja sen jo hylkäämät kanneperusteet ja argumentit.

- 87 Toissijaisesti komissio väittää, että tämä valitusperuste on perusteeton. FEG:n sen moitteen osalta, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin käytti virheellistä oikeudellista kriteeriä nojautuessaan ”aihetodisteisiin”, komissio väittää, että yhteisöjen tuomioistuin on vahvistanut edellä mainituissa yhdistetyissä asioissa Aalborg Portland ym. vastaan komissio antamansa tuomion 57 kohdassa, että tällainen kriteeri on riittävä.
- 88 Todisteiden, jotka koskevat kollektiivisen yksinoikeusjärjestelyn olemassaoloa tiettyinä ajanjaksoina, väitetyn puuttumisen osalta komissio riitauttaa tällaisen valituksenalaista tuomiota koskevan tulkinnan ja toteaa, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi, että rikkomista oli pidettävä ”jatsettuna rikkomisena” (ks. mainitun tuomion 90, 406 ja 411 kohta).
- 89 Komissio katsoo, että toisin kuin FEG väittää, ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei nojautunut yksinomaan rikkomuksen ”jatkuvuuteen”, kun se määritteli kollektiivisen yksinoikeusjärjestelyn kestoa. Komissio viittaa valituksenalaisen tuomion 192 ja 408 kohtaan, joissa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin kuvaili konkreettiset aihetodisteet, joiden nojalla komissio määritteli rikkomisen keston.

Yhteisöjen tuomioistuimen arviointi asiasta

- 90 FEG riitauttaa kolmannessa valitusperusteessaan oikeudelliset kriteerit, joihin ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin nojautui arvioidessaan todisteita, jotka komissio esitti EY 81 artiklan 1 kohdan rikkomisen kestoa koskevan toteamuksensa tueksi. Lisäksi FEG katsoo, että valituksenalaisen tuomion perustelut ovat puutteelliset kollektiivisen yksinoikeusjärjestelyn ”jatkuvuuden” osalta. Tämän vuoksi kolmas valitusperuste koskee oikeuskysymyksiä, jotka voidaan saattaa yhteisöjen tuomioistuimen käsiteltäväksi valitusasiassa, ja kyseinen valitusperuste on otettava tutkittavaksi.

- 91 Koska FEG ja TU kiistivät herrasmiessopimuksen olemassaolon, ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimien totesi valituksenalaisen tuomion 141 kohdassa, että oli arvioitava, täyttikö komissio riidanalaisessa päätöksessä sille kuuluvan todistustaakan, kun se totesi, että tämän herrasmiessopimuksen olemassaolosta oli todisteita 11.3.1986 alkaen. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimien totesi, että tämä arviointi perustui kaikkien merkityksellisten todisteiden ja aihetodisteiden kokonaisvaltaiseen tarkasteluun.
- 92 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimien tarkasteli mainitun herrasmiessopimuksen syntymistapaa ja täytäntöönpanoa, minkä jälkeen se totesi valituksenalaisen tuomion 210 kohdassa, että yleisen arvioinnin päätteeksi FEG ja TU eivät olleet onnistuneet kyseenalaistamaan komission riidanalaisessa päätöksessä käyttämien aihetodisteiden vakuuttavuutta, objektiivisuutta ja yhtäpitävyyttä.
- 93 Esillä olevassa valitusasiassa FEG riitauttaa sen, että viittaus ”aihetodisteisiin” olisi asianmukainen näyttö kollektiivisen yksinoikeusjärjestelyn olemassaolosta.
- 94 Tätä argumenttia ei voida hyväksyä. Yhteisöjen tuomioistuimien on jo todennut, että useimmissa tapauksissa kilpailunvastaisen menettelytavan tai sopimuksen olemassaolo on pääteltävä tietyistä yhteensattumista ja aihetodisteista, jotka yhdessä tarkasteltuina voivat muun johdonmukaisen selityksen puuttuessa olla osoitus kilpailusääntöjen rikkomisesta (em. yhdistetyt asiat Aalborg Portland ym. v. komissio, tuomion 57 kohta).
- 95 Kuten julkisasiamies totesi ratkaisuehdotuksensa 38 kohdassa, tällaisten aihetodisteiden ja yhteensattumien avulla on mahdollista tuoda julki paitsi kilpailunvastaisia menettelytapoja tai sopimuksia, myös jatkettujen kilpailusääntöjen vastaisten menettelytapojen kesto tai kilpailunvastaisten sopimusten soveltamisajanjakso.

- 96 Tämän oikeuskäytännön valossa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei tehnyt oikeudellista virhettä siltä osin kuin se perusti arvionsa kollektiivisen yksioikeusjärjestelyn olemassaolosta sekä sen kestosta ”kaikkien merkityksellisten todisteiden ja aihetodisteiden kokonaisvaltaiseen tarkasteluun”. Kysymys siitä, millaisen todistusarvon ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin antoi näiden komission esittämien todisteiden ja aihetodisteiden kullekin osalle, on kuitenkin tosiseikkojen arviointia koskeva kysymys, minkä vuoksi se ei voi olla valitusasiassa yhteisöjen tuomioistuimen valvonnan kohteena.
- 97 FEG moittii kolmannessa valitusperusteessaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuinta myös siitä, että se jätti ottamatta huomioon sen, että kollektiivisesta yksioikeusjärjestelystä ei ole näyttöä tiettyjen ajanjaksojen osalta.
- 98 Tältä osin on täsmennettävä, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi valituksenalaisen tuomion 411 kohdassa, että komissio oli esittänyt todisteet vuosien 1986 ja 1994 välisenä aikana tapahtuneen jatkettun rikkomisen olemassaolosta. Se, että tällaisia todisteita ei esitetty tiettyjen ajanjaksojen osalta, ei ole esteenä sille, että rikkominen katsotaan toteen näytetyksi kyseisiä ajanjaksoja pidemmän kokonaisajanjakson osalta, sillä tällainen toteamus perustuu objektiivisiin ja yhtäpitäviin aihetodisteisiin. Usean vuoden ajalle ulottuvassa rikkomisessa se, että kartelli tai muu yhteisjärjestely ilmenee eri ajanjaksoina, joiden välillä voi olla pidempiä tai lyhyempiä aikoja, ei vaikuta tämän kartellin tai muun yhteisjärjestelyn olemassaoloon, kunhan toimilla, jotka ovat osa tätä rikkomista, on yksi ainoa tavoite ja ne toteutetaan yhden ainoan jatkettun rikkomisen yhteydessä.
- 99 FEG kuitenkin kritisoi myös ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen toteamusta ”jatketun rikkomisen” olemassaolosta. FEG katsoo, että tällaisen rikkomisen ainoana perusteluna, joka esitetään valituksenalaisen tuomion 406 kohdassa, on se, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi niiden rikkomisten osalta, joista TU:ta moitittiin, että ne ”ovat jo luonteensa puolesta jatkettuja”. FEG riitauttaa tämän päättelyn siltä osin kuin se ei ole sopusoinnussa perusteluvelvollisuuden kanssa, koska pelkkä viittaus rikkomisten ”luonteeseen” ei voi olla riittävä aineellinen perustelu.

100 Tässä argumentissa ei selvästikään oteta huomioon valituksenalaisen tuomion 411 kohtaa, jossa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi, että komissio oli esittänyt todisteet vuosien 1986 ja 1994 välisenä aikana tapahtuneen jatkettun rikkomisen olemassaolosta. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin viittasi tältä osin perusteluihin, jotka se esitti mainitun tuomion edeltävissä kohdissa ja muun muassa sen 408 kohdassa, jossa se selvitti yksityiskohtaisesti tämän rikkomisen keston perusteen. Kyseisen kohdan sanamuoto on seuraava:

”Riidanalaisen päätöksen 1 artiklassa tarkoitetun rikkomisen osalta komissio ei ole voinut määrittää tarkasti päivämäärää, jolloin kollektiivisesta yksinoikeusjärjestelystä on sovittu. Komissio on kuitenkin kyennyt esittämään todisteet tämän järjestelyn olemassaolosta 11.3.1986 pidetystä kokouksesta lähtien, jonka aikana FEG:n ja NAVEG:n hallitukset käsittelivät herrasmiessopimusta. Komissio otti huomioon myös tämän kokouksen jälkeisiä aihetodisteita, joiden perusteella se katsoi, että NAVEG:n jäsenet sovelsivat edelleen herrasmiessopimusta (ks. riidanalaisen päätöksen 47–49 perustelukappale). Komissio on esittänyt useita aihetodisteita, jotka osoittavat NAVEG:n jäsenten noudattaneen NAVEG:n neuvoja herrasmiessopimuksen mukaisesti (riidanalaisen päätöksen 50–52 perustelukappale). Viimeinen näistä aihetodisteista on Hemmink-nimisen yhtiön 25.2.1994 pidetyn sellaisen sisäisen kokouksen pöytäkirja, jonka aikana tämä NAVEG:n jäsen totesi kieltäytyneensä toimittamasta tavaraa FEG:hen kuulumattomalle tukkukauppiaille. – –.”

101 Edellä esitetyn perusteella kolmas valitusperuste, johon FEG on vedonnut valituksensa tueksi ja joka koskee väitettyä oikeudellista virhettä ja väitettyä perustelujen puuttumista ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen sen arvion osalta, joka koskee kollektiivisen yksinoikeusjärjestelyn kestoa, sellaisena kuin komissio vahvisti sen riidanalaisessa päätöksessä, on hylättävä perusteettomana.

Neljäs valitusperuste, joka koskee ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviota FEG:n argumenteista, jotka liittyvät yhdenmukaistettuihin menettelytapoihin hintojen vahvistamisen yhteydessä

- 102 Neljännessä valitusperusteessaan FEG väittää rikkomiseen, josta FEG:tä moititaan, liittyvän usean näkökohdan osalta, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei tarkastellut FEG:n esittämiä argumentteja niiden keskeisiltä osilta tai se teki niistä selkoa selvästi virheellisesti eikä siten noudattanut sillä olevaa perusteluvollisuutta. Tämä valitusperuste koostuu viidestä osasta.

Neljännen valitusperusteen ensimmäinen osa, joka liittyy siihen, että hintojen vahvistamisen yhteydessä toteutettujen yhdenmukaistettujen menettelytapojen määriteltiin muodostavan yhden ainoan jatkettun rikkomisen

– Asianosaisten lausumat

- 103 FEG katsoo, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen toteamus, joka sisältyy valituksenalaisen tuomion 403–412 kohtaan ja jonka mukaan hintoja koskevat eri sopimukset muodostivat yhden ainoan jatkettun rikkomisen, on käsittämätön ja ristiriidassa perusteluvollisuuden kanssa.
- 104 FEG väittää, että vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan yhden ainoan rikkomisen olemassaolon toteamiseksi on osoitettava, että kyseessä olevat eri toimenpiteet kuuluvat ”yhteisen tavoitteensa” johdosta ”kokonaissuunnitelmaan” (ks. vastaavasti em. yhdistetyt asiat Aalborg Portland ym. v. komissio, tuomion 258 kohta).

- 105 FEG:n mukaan tässä tapauksessa on kuitenkin kyse hyvin monenlaisista päätöksistä ja menettelytavoista, joilla on aivan eri tavoitteet, eikä komissio voi rajoittua päättämään niistä, että on olemassa kokonaissuunnitelma, vaan sen on osoitettava, että nämä menettelytavat kuuluvat aineellisesti yhteen. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen olisi pitänyt tarkistaa, oliko komissio todella osoittanut, että tällainen yhteenkuuluvuus oli olemassa.
- 106 FEG kiistää tällaisen kokonaissuunnitelman olemassaolon ja katsoo, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen päätelmät ovat niin puutteelliset, että ne ovat ristiriidassa perusteluvollisuuden kanssa.
- 107 Komissio väittää tältä osin ensisijaisesti, että FEG pyrkii tässä valitusperusteessa siihen, että yhteisöjen tuomioistuin tarkastelee uudelleen ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen suorittamaa tosiseikkojen arviointia, joka koskee todisteita ”kokonaissuunnitelman” olemassaolosta. Neljännen valitusperusteen tämä osa on komission mukaan siis jätettävä tutkimatta.
- 108 Komissio väittää toissijaisesti, että neljännen valitusperusteen ensimmäinen osa ei ole perusteltu. Komission mukaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoi valituksenalaisen tuomion 342 kohdassa selvästi ja perustellen, että todetut kaksi rikkomista eli kollektiivinen yksinoikeusjärjestely ja hinnan vahvistamiseen liittyvät sopimukset olivat osa ”kokonaissuunnitelmaa”, koska niillä oli sama kilpailunvastainen tarkoitus. Komissio väittää, että sen, mikä pätee näihin kahteen rikkomiseen, on välttämättä pädeittävä myös kyseisten rikkomisten pääasiallisiin osatekijöihin.

– Yhteisöjen tuomioistuimen arviointi asiasta

- 109 FEG:n neljännen valitusperusteen ensimmäinen osa kohdistuu niihin oikeudellisiin kriteereihin, joihin ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin nojautui määritelläk-

seen, että hintojen vahvistamiseen liittyvät eri menettelytavat muodostavat yhden ainoan jatkettun rikkomisen, ja valituksenalaisen tuomion tätä seikkaa koskeviin perusteluihin. Mainittu osa otetaan siis tutkittavaksi.

- 110 EY 81 artiklan 1 kohdan rikkominen voi johtua paitsi yksittäisestä toimenpiteestä, myös useista toimenpiteistä tai jopa jatkevasta käyttäytymisestä. Tämän tulkinnan oikeellisuutta ei voida kiistää sillä perusteella, että yksi tai useampi osatekijä tästä useiden toimenpiteiden sarjasta tai tästä jatkettusta käyttäytymisestä voisi sellaisenaankin ja erikseen tarkasteltuna merkitä kyseisen määräyksen rikkomista. Kun eri toimenpiteet kuuluvat ”kokonaissuunnitelmaan”, koska niiden yhteisenä tavoitteena on kilpailun vääristäminen yhteismarkkinoiden sisällä, komissiolla on oikeus kohdistaa vastuu näistä toimenpiteistä sen mukaan, miten yritykset ovat osallistuneet kilpailusääntöjen rikkomiseen kokonaisuutena arvioiden (ks. em. yhdistetyt asiat Aalborg Portland ym. v. komissio, tuomion 258 kohta).
- 111 Valituksenalaisesta tuomioista ilmenee, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoi nimenomaan tällaisen päättelyn nojalla, että hintoja koskevat yhdenmukaisesti menettelytavat muodostavat yhden ainoan jatkettun rikkomisen.
- 112 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi erityisesti valituksenalaisen tuomion 342 kohdassa, että kollektiivisella yksinoikeusjärjestelyllä ja hinnan vahvistamiseen liittyvillä käytännöillä oli sama kilpailunvastainen tarkoitus pitää hinnat kilpailuhintoja korkeammalla tasolla yhtäältä vähentämällä niiden yritysten kilpailukykyä, jotka pyrkivät toimimaan sähkötekniisten tuotteiden tukkukaupan markkinoilla Alankomaissa ja kilpailemaan näin ollen FEG:n jäsenten kanssa kuulumatta tähän yritysten yhteenliittymään, ja toisaalta koordinoimalla osittain yhteenliittymän jäsenten hintapolitiikkaa.
- 113 Kuten julkisasiamies totesi ratkaisuehdotuksensa 47 kohdassa, tällaisesta toteamuksesta seuraa myös, että kumpikin kilpailusääntöjen rikkomisista erikseen tarkasteltuna eli kollektiivinen yksinoikeussopimus sekä hintojen vahvistamiseen liittyvät yhdenmukaistetut menettelytavat kohdistuivat kyseiseen yhtenäiseen päämäärään.

- 114 Valituksenalaisen tuomion 403–412 kohtaan, luettuna ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen mainitussa 342 kohdassa esittämän toteamuksen valossa, ei siis sisälly oikeudellista virhettä, eivätkä tämän tuomion perustelut ole puutteelliset.
- 115 Neljännen valitusperusteen ensimmäinen osa on näin ollen hylättävä perusteettomana.

Neljännen valitusperusteen toinen osa, joka liittyy vakioalennuksiin kouluille suuntautuvan sähkötekniisten tuotteiden myynnin osalta

– Asianosaisten lausumat

- 116 Neljännen valitusperusteen tässä osassa FEG moittii ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuinta siitä, että tämä katsoi valituksenalaisen tuomion 412 kohdassa, että vakioalennukset, jotka myönnettiin kouluille suuntautuvan sähkötekniisten tuotteiden myynnin yhteydessä, olivat todiste ”hintoja koskevan yhteisjärjestelyn jatkamisesta vuoden 1991 jälkeen”.
- 117 FEG väittää, että kyse oli kuitenkin yksittäistapauksesta, jossa UNETO:n pyynnöstä mainitun yhteenliittymän jäsenille oli annettu konkreettinen suositus, joka koski ainoastaan määrältään merkityksettömiä tavarantoimituksia tukkukauppiaille, ja jonka osalta oli olemassa erityinen yhteiskunnallinen syy ja peruste. FEG:n mukaan kyse oli määrältään huomattavista erikoisalennuksista, jotka koskivat koulutarvikkeita, joita ostivat julkiset oppilaitokset, joiden oppilaat muodostavat asennusyri-
tysten kohderyhmän. Tällaisilla alennuksilla vastattiin siis pyyntöön erityisestä tuesta, jolla on yhteiskunnallinen tarkoitus.

- 118 FEG moittii ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuinta siitä, että se ei huomionnut näitä argumentteja, kun se totesi valituksenalaisen tuomion 324 kohdassa, että tämän yhteisymmärryksen väitettyä yhteiskunnallista tarkoitusta ei täytynyt ottaa huomioon EY 81 artiklan 1 kohdan yhteydessä. Siten ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin rikkoi tätä määräystä, koska se ei tutkinut, täyttikö erikoisalennuksia koskeva järjestely kaikki kyseisen määräyksen soveltamisedellytykset ja erityisesti edellytyksen, joka koskee vaikutusta yhteisön sisäiseen kauppaan.
- 119 Lisäksi FEG katsoo, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tältä osin esittämät perustelut ovat puutteelliset.
- 120 Komissio puolestaan väittää ensisijaisesti, että FEG pyrkii neljännen valitusperusteen tällä osalla kyseenalaistamaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen suorittaman tosiseikkojen arvioinnin, joka koski kouluille myönnettyjä alennuksia koskevan sopimuksen kilpailunvastaista tarkoitusta, ja että mainittu osa on näin ollen jätettävä tutkimatta.
- 121 Toissijaisesti komissio väittää, että neljännen valitusperusteen tämä osa on perusteeton. Komission mukaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin tarkasteli valituksenalaisen tuomion 324 kohdassa asianmukaisesti FEG:n edellä mainittuja argumentteja, jotka mainitaan kyseisen tuomion 311 kohdassa. Myöskään sillä, että alennuksia koskeva sopimus oli "yksittäistapaus", kuten FEG väittää, ei ole asian kannalta merkitystä. Menettely, jolla on selvästi kilpailunvastainen tarkoitus ja joka koskee valtaosaa sähkötekniisten tuotteiden tukkukaupasta Alankomaissa, ei nimittäin jää EY 81 artiklan 1 kohdassa määrätyn kiellon soveltamisalan ulkopuolelle sen vuoksi, että kyseessä on "yksittäistapaus".

– Yhteisöjen tuomioistuimen arviointi asiasta

- 122 Neljännen valitusperusteen tämä osa otetaan tutkittavaksi, koska se koskee yhtäältä oikeudellisia kriteerejä, jotka ovat perustana määrittelylle, jonka mukaan vakio-

alennukset kouluille suuntautuvan sähkötekniisten tuotteiden myynnin osalta ovat todiste hintoja koskevien yhdenmukaistettujen menettelytapojen jatkamisesta vuoden 1991 jälkeen, ja toisaalta valituksenalaisen tuomion tämän kysymyksen osalta puutteelliseksi väitettyjä perusteluita.

123 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi valituksenalaisen tuomion 317 kohdassa, että TU ja FEG eivät kiistäneet, etteikö keskusteluja olisi käyty FEG:n jäsenten alennuksista, hinnoista, marginaaleista ja liikevaihdoista, mutta ne katsoivat, etteivät nämä keskustelut olleet EY 81 artiklan 1 kohdan vastaisia, koska niillä ei ollut vaikutuksia markkinoihin, sillä niitä ei ollut pantu täytäntöön tai niillä ei ollut merkittäviä vaikutuksia.

124 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin hylkäsi nämä argumentit. Se totesi valituksenalaisen tuomion 324 kohdassa seuraavaa:

”Kouluille suuntautuvalle sähkötekniisten tuotteiden myynnille annettavien vakioalennusten osalta (riidanalaisen päätöksen 83 perustelukappale) on kiistatonta, että FEG, TU ja muut FEG:n jäsenet sopivat yhteisestä 35 prosentin suuruudesta alennuksesta. Tällaisen yhteisymmärryksen tarkoituksena on selvästi rajoittaa FEG:n jäsenten vapaata päätöksentekoa liikeasioista. Tämän yhteisymmärryksen väitettyä yhteiskunnallista tarkoitusta ei voida ottaa huomioon EY 81 artiklan 1 kohdan yhteydessä.”

125 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei tehnyt valituksenalaisen tuomion tässä kohdassa oikeudellista virhettä, koska EY 81 artiklan 1 kohtaa sovellettaessa sopimuksen konkreettisten vaikutusten huomioon ottaminen on tarpeetonta, kun on ilmeistä, että sen tarkoituksena on estää, rajoittaa tai vääristää kilpailua yhteismarkkinoilla (em. yhdistetyt asiat Aalborg Portland ym. v. komissio, tuomion 261 kohta).

126 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen toteaman, kouluille myönnettyjä vakioalennuksia koskevan yhteisymmärryksen kilpailunvastainen tarkoitus tai sen yksittäistapauksellinen luonne taikka näiden alennusten yhteiskunnallinen tarkoitus eivät estä sitä, että kyseisiä alennuksia koskevaan sopimukseen sovelletaan EY 81 artiklan 1 kohtaa.

127 Edellä esitetyn perusteella argumentti, johon FEG on vedonnut ja joka koskee valituksenalaisen tuomion perustelujen väitettyä puutteellisuutta tältä osin, on hylättävä.

128 Neljännen valitusperusteen toinen osa on näin ollen hylättävä.

Neljännen valitusperusteen kolmas osa, joka liittyy ”johto ja kaapeli” -tuotekomitean menettelytapoihin ja väitettyihin muihin tietojenvaihtotapauksiin

– Asianosaisten lausumat

129 Neljännen valitusperusteen tämä osa kohdistuu valituksenalaisen tuomion 317–323 kohtaan, joissa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin tarkasteli rikkomista, joka oli seurausta ”johto ja kaapeli” -tuotekomitean menettelytavoista.

130 FEG väittää, että tästä tarkastelusta ilmenee, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei todennut, että kyseisen tuotekomitean yhteydessä oli esiintynyt menettelytapoja, joilla rajoitettiin tosiasiallisesti kilpailua, mutta että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoi kuitenkin valituksenalaisen tuomion 323 kohdassa, että komissio oli oikeutetusti voinut pitää näitä menettelytapoja ”osoituksina käytännöistä, joiden tarkoituksena oli rajoittaa kilpailua EY 81 artiklan 1 kohdassa tarkoitettulla tavalla”.

- 131 FEG väittää, että tämä toteamus perustuu virheelliseen kriteeriin. Sen mukaan komissio ei voi tyytyä yksilöimään aihetodisteita, vaan sen on tosiasiallisesti osoitettava, että näitä rajoittavia menettelytapoja on tosiasiassa esiintynyt. FEG katsoo osoittaneensa perustellen ja yksityiskohtaisesti, että konkreettisia menettelytapoja, jotka vastaavat komission yksilöimiä kilpailun rajoittamista koskevia tarkoituksia, ei pantu täytäntöön ja että edellytykset, joiden perusteella on mahdollista todeta EY 81 artiklan 1 kohdassa tarkoitettujen yhdenmukaistettujen menettelytapojen olemassaolo, eivät siis täyty pätevästi.
- 132 Komissio väittää tältä osin, että neljännen valitusperusteen tässä kohdassa jätetään huomiotta valituksenalaisen tuomion 321 ja 323 kohta, joiden mukaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimien piti kyseessä olevaa tietojenvaihtojärjestelmää lisätodisteena sellaisten käytäntöjen kokonaisuuden olemassaolosta, jolla pyrittiin rajoittamaan hintakilpailua. Komissio katsoo kuitenkin, että vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan EY 81 artiklan 1 kohdassa kielletään päätökset ja sopimukset, joiden tarkoituksena on rajoittaa kilpailua, eikä niiden konkreettisten vaikutusten huomioon ottaminen ole tarpeen (em. yhdistetyt asiat Aalborg Portland ym. v. komissio, tuomion 261 kohta).
- 133 Komissio huomauttaa lisäksi, että yhteisöjen tuomioistuimen oikeuskäytännössä todetaan, että EY:n perustamissopimuksen mainitussa määräyksessä vahvistettua kieltoa sovelletaan yhdenmukaistettuihin menettelytapoihin, vaikka kilpailua rajoittavaa vaikutusta tai käyttäytymistä ei olisi näytetty toteen: pelkästään se riittää, että käyttäytyminen tapahtuu markkinoilla (asia C-49/92 P, komissio v. Anic Participazioni, tuomio 8.7.1999, Kok. 1999, s. I-4125, 122–124 kohta).

– Yhteisöjen tuomioistuimen arviointi asiasta

- 134 Kuten edellä olevat neljännen valitusperusteen osat, sen kolmas osa koskee ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviota, joka liittyy FEG:n argumentteihin, joiden mukaan komission toteamat hintoja ja kouluille myönnettyjä alennuksia koskevat yhdenmukaistetut menettelytavat eivät olleet EY 81 artiklan 1 kohdan

vastaisia, koska niillä ei ollut vaikutuksia markkinoihin, sillä niitä ei pantu täytäntöön tai niillä ei ollut merkittäviä vaikutuksia. Tämän vuoksi neljännen valitusperusteen tämä kohta koskee oikeuskysymystä, ja se on näin ollen otettava tutkittavaksi.

135 Vakiintuneen oikeuskäytännön mukaan kilpailunvastaisen menettelytavan tai sopimuksen olemassaolo on pääteltävä tietyistä yhteensattumista ja aihetodisteista, jotka yhdessä tarkasteltuina voivat muun johdonmukaisen selityksen puuttuessa olla osoitus kilpailusääntöjen rikkomisesta (em. yhdistetyt asiat Aalborg Portland ym. v. komissio, tuomion 57 kohta).

136 Lisäksi EY 81 artiklan 1 kohtaa sovellettaessa sopimuksen konkreettisten vaikutusten huomioon ottaminen on tarpeetonta, kun on ilmeistä, että sen tarkoituksena on estää, rajoittaa tai vääristää kilpailua yhteismarkkinoilla (em. yhdistetyt asiat Aalborg Portland ym. v. komissio, tuomion 261 kohta).

137 Samoin yhdenmukaistettu menettelytapa kuuluu EY 81 artiklan 1 kohdan soveltamisalaan, vaikka kilpailunvastaisia vaikutuksia markkinoilla ei ole.

138 Ensinnäkin jo mainitun määräyksen sanamuodosta ilmenee, että kuten yritysten väliset sopimukset ja yritysten yhteenliittymien päätökset, yhdenmukaistetut menettelytavat ovat kiellettyjä vaikutuksista riippumatta, kun niillä on kilpailunvastainen tarkoitus.

- 139 Vaikka yhdenmukaistetun menettelytavan käsite sinänsä edellyttää markkinoilla toimivien yritysten tietynlaista käyttäytymistä, se ei välttämättä merkitse sitä, että tämän käyttäytymisen konkreettisenä vaikutuksena olisi kilpailun rajoittuminen, estyminen tai vääristyminen (asia C-199/92 P, Hüls v. komissio, tuomio 8.7.1999, Kok. 1999, s. I-4287, 165 kohta).
- 140 Valituksenalaisesta tuomiosta ilmenee, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin nojautui nimenomaan näihin periaatteisiin, kun se arvioi komission riidanalaisessa päätöksessä toteamia hintoja ja kouluille myönnettyjä alennuksia koskevia yhdenmukaistettuja menettelytapoja.
- 141 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi tämän arvioinnin yhteydessä valituksenalaisen tuomion 321 kohdassa, että komissio on oikeutetusti voinut arvioida, että kyseessä olevan tietojenvaihtojärjestelmän tarkoituksena oli vaikuttaa markkinoihin. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin päätteli tästä, että näin ollen komission oli mahdollista katsoa, että kyseessä oli lisätodiste sellaisten käytäntöjen olemassaolosta, joilla pyrittiin rajoittamaan FEG:n jäsenten välistä hintakilpailua.
- 142 Lisäksi ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin huomautti valituksenalaisen tuomion 322 kohdassa ”johto ja kaapeli” -tuotekomitean osalta, että riidanalaisen päätöksen mukaan sen tarkoituksena oli ”pyrkä pitämään markkinat rauhallisina ja säilyttämään hintataso”. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin katsoi, että kyse oli selvästi EY 81 artiklan 1 kohdassa kielletystä tarkoituksesta, koska sillä pyrittiin korvaamaan yritysten omat päätökset kyseisten yritysten hintoja koskevalla yhteisymmärryksellä.
- 143 Koska hintatietojen vaihtoa koskevien yhdenmukaistettujen menettelytapojen kilpailunvastainen tarkoitus oli näytetty toteen, ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen ei tarvinnut tarkastella kyseisten menettelytapojen konkreettisia vaikutuksia markkinoilla.

144 Neljännen valitusperusteen kolmas osa on näin ollen hylättävä perusteettomana.

Neljännen valitusperusteen neljäs osa, joka liittyy kiinteitä hintoja koskevaan sitovaan päätökseen ja julkaisuja koskevaan sitovaan päätökseen

– Asianosaisten lausumat

145 FEG toteaa, että koska kiinteitä hintoja koskevaa sitovaa päätöstä lakattiin noudattamasta jo pian sen tekemisen jälkeen vuonna 1984, ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei voinut todeta pätevästi, että tähän päätökseen liittyvä rikkominen jatkui siihen saakka, kun se kumottiin muodollisesti, eli 23.11.1993 saakka.

146 Lisäksi FEG väittää, että sitä ei ole osoitettu pätevästi, että kiinteitä hintoja koskevaa sitovaa päätöstä ja julkaisuja koskevaa sitovaa päätöstä sovellettiin. Se väittää, että kyse voi olla EY 81 artiklan 1 kohdassa tarkoitettusta yhdenmukaistetusta menettelytavasta ainoastaan, kun tällaista menettelytapaa on tosiasiallisesti noudatettu markkinoilla. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei kuitenkaan todennut yhdenmukaistetun menettelytavan olemassaoloa, vaan tyytyi toteamaan valituksenalaisen tuomion 291 kohdassa, ettei ollut tarpeen tutkia, oliko nämä kaksi päätöstä tosiasiallisesti pantu täytäntöön, koska niillä oli kilpailua rajoittava tarkoitus.

147 Lisäksi mainitut sitovat päätökset ovat FEG:n mukaan luonteeltaan niin erilaisia niihin muihin hintoja koskeviin rikkomisiin nähden, joihin sen väitetään syyllystyneen, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei noudattanut perusteluvelvollisuutta, kun se katsoi niiden muodostavan yhden ainoan rikkomisen. Komission olisi pitänyt käsitellä näitä kahta sitovaa päätöstä EY 81 artiklan 1 kohdan kannalta

itsenäisinä päätöksinä, ja ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen olisi pitänyt suorittaa tämä tarkastelu ottaen huomioon kyseisten päätösten vaikutus valtioiden väliseen kauppaan.

148 Komissio väittää tältä osin ensisijaisesti, että neljännen valitusperusteen tässä osassa pyritään kyseenalaistamaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tekemä tosiseikkoja koskeva toteamus ja että se on näin ollen jätettävä tutkimatta.

149 Komissio väittää toissijaisesti, että mainittu osa ei ole perusteltu. Vaikka kiinteitä hintoja koskevalla sitovalla päätöksellä ei olisi tehokasta vaikutusta, kuten FEG väittää, tämä ei ole komission mukaan esteenä ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen toteamukselle siitä, että mainitussa päätöksessä oli kyse kielletystä käyttäytymisestä, joka kesti kyseisen päätöksen peruuttamiseen saakka 23.11.1993.

150 Komissio toteaa, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi perustellusti valituksenalaisen tuomion 295 kohdassa, että kiinteitä hintoja koskeva sitova päätös oli EY 81 artiklan 1 kohdassa tarkoitetun yritysten yhteenliittymän sitova päätös, jolla oli kilpailua rajoittava tarkoitus. Komission mukaan mainitussa määräyksessä kielletään tällaiset päätökset, eikä niiden konkreettisia vaikutuksia ole tarpeen tarkastella.

151 Lisäksi komissio katsoo, että FEG:n esittämä kritiikki, joka koskee ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen toteamusta, jonka mukaan kyseessä olevat kaksi sitovaa päätöstä muodostivat yhden ja saman rikkomisen, ei ole perusteltua. Komission mukaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin nojautui arviossaan asianmukaiseen oikeudelliseen kriteeriin eli kyseisten päätösten tarkoitukseen, joka oli rajoittaa kilpailua.

– Yhteisöjen tuomioistuimen arviointi asiasta

- 152 Neljännen valitusperusteen neljäs osa on jätettävä tutkimatta siltä osin kuin sillä pyritään riitauttamaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen suorittama tosiseikkojen arviointi, jonka mukaan hintoja koskeva sitova päätös oli voimassa siihen saakka, kun se kumottiin muodollisesti. Tällainen ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen toteamien tosiseikkojen ja todisteiden uudelleen tarkasteleminen ei nimittäin kuulu yhteisöjen tuomioistuimen toimivaltaan valitusasiassa.
- 153 Sitä vastoin se, onko neljännen valitusperusteen tämä osa perusteltu, on tutkittava siltä osin kuin kyseisessä osassa arvostellaan valituksenalaisen tuomion perusteluja, jotka koskevat näiden kahden sitovan päätöksen määrittelyä ”yhdeksi ainoaksi rikkomiseksi”, ja oikeudellista virhettä, joka ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen väitetään tehneen sen johdosta, että se ei tutkinut, pantiinko nämä päätökset tosiasiallisesti täytäntöön.
- 154 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi valituksenalaisen tuomion 289 kohdassa, että komissio tarkasteli riidanalaisen päätöksen 2 artiklassa FEG:n kahta ”sitovaa sopimusta”, joista yksi koski kiinteitä hintoja ja toinen julkaisuja. Se täsmensi, että tämän yhteenliittymän perussääntöjen mukaan nämä päätökset sitoivat sen jäseniä ja että näiden päätösten rikkominen saattoi johtaa jäsenyyden peruuttamiseen tai jäsenen erottamiseen.
- 155 Valituksenalaisen tuomion 290 kohdasta ilmenee, että FEG ja TU väittivät ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa, ettei mainittuja päätöksiä ollut noudatettu ennen 23.11.1993, jolloin ne kumottiin. Tämän vuoksi mitään kilpailua rajoittavaa vaikutusta ei FEG:n ja TU:n mukaan voinut olla olemassa.

- 156 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi mainitun tuomion 291 kohdassa, että oli tutkittava, oliko kyseessä olevilla sitovilla päätöksillä kilpailua rajoittava tarkoitus. Jos nimittäin vastaus oli myöntävä, näiden päätösten seurausten arvioinnilla ei ollut merkitystä EY 81 artiklan 1 kohdan soveltamisen kannalta.
- 157 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin teki nimenomaan tämän päätelmän valituksenalaisen tuomion 292–300 kohdassa.
- 158 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi täten kiinteitä hintoja koskevan sitovan päätöksen osalta valituksenalaisen tuomion 295 kohdassa, että tämä yritysten yhteenliittymän päätös rajoitti jäsentensä vapautta vahvistaa hinnat, ja sillä oli EY 81 artiklan 1 kohdassa tarkoitettu kilpailua rajoittava tarkoitus.
- 159 Julkaisuja koskevan sitovan päätöksen osalta ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi valituksenalaisen tuomion 300 kohdassa, että kyseisessä päätöksessä pyrittiin rajoittamaan FEG:n jäsenten itsenäistä toimintaa niiden julkaisuja koskevan liiketaloudellisen käytännön osalta, jotta niitä suojattaisiin sellaisen kilpailun vaikutuksilta, jota ne pitivät haitallisena. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi, että tällaisen päätöksen, jonka teki yritysten yhteenliittymä, tarkoitus oli selvästi rajoittaa kilpailua perustamissopimuksen mainitussa määräyksessä tarkoitettulla tavalla.
- 160 Koska ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi, että näillä kahdella sitovalla sopimuksella oli kilpailunvastainen tarkoitus, ei voida vaatia, toisin kuin FEG väittää, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin toteaa myös, mitä konkreettisia vaikutuksia kyseisillä sopimuksilla oli markkinoilla. Kuten tämän tuomion 136 kohdassa muistutettiin, EY 81 artiklan 1 kohtaa sovellettaessa sopimuksen konkreettisten vaikutusten huomioon ottaminen on nimittäin tarpeetonta, kun on

ilmeistä, että sen tarkoituksena on estää, rajoittaa tai vääristää kilpailua yhteis-markkinoilla.

- 161 Sen argumentin osalta, joka koskee valituksenalaisen tuomion perustelujen väitettyä puutteellisuutta siltä osin, että kiinteitä hintoja koskevan sitovan päätöksen ja julkaisuja koskevan sitovan päätöksen katsottiin muodostavan ”yksi ainoa rikkominen”, on viitattava yhteisöjen tuomioistuimen EY 81 artiklan 1 kohtaa koskevaan vakiintuneeseen oikeuskäytäntöön, josta muistutettiin tämän tuomion 110 kohdassa.
- 162 Valituksenalaisen tuomion 338 kohdasta ilmenee, joskin ainoastaan implisiittisesti, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin todellakin totesi ”kokonaissuunnitelman” olemassaolon. Se nimittäin totesi, että FEG:n jäsenet ja FEG, joilla on määräävä taloudellinen merkitys relevanteilla markkinoilla, ovat useilla käytännöillä, sopimuksilla ja päätöksillä pyrkineet yhteistoimin rajoittamaan niiden välistä hintakilpailua keskustelemalla hinnoista ja alennuksista ja tekemällä FEG:n tasolla sitovia päätöksiä hinnoista ja mainonnasta.
- 163 Mainittujen sitovien päätösten välisillä eroilla, joihin FEG viittaa, ei ole merkitystä kyseisten päätösten määrittelyssä ”yhdeksi ainoaksi rikkomiseksi” siltä osin kuin ne kuuluvat joukkoon menettelytapoja, joilla on sama tarkoitus eli tarkoitus rajoittaa hintakilpailua.
- 164 Kaikesta edellä esitetystä seuraa, että neljännen valitusperusteen neljäs osa jätetään osittain tutkimatta, ja se on osittain perusteeton.

Neljannen valitusperusteen viides osa, joka liittyy hintoja koskevien suositusten lähettämiseen FEG:n välityksellä sen jäsenille

– Asianosaisten lausumat

165 FEG moittii neljännen valitusperusteen viidennessä ja samalla viimeisessä osassa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuinta siitä, että se ei ottanut huomioon sitä, että hintoja koskevat suositukset, joita FEG osoitti jäsenilleen tuoteryhmän ”muoviputket” osalta, olivat erittäin merkityksellisiä laajuudeltaan ja ainutkertaisia, ja siitä, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin tyytyi vahvistamaan, että näillä suosituksilla oli kilpailua rajoittava tarkoitus, sellaisena kuin komissio oli sen yksilöinyt, mikä oli ristiriidassa kyseisellä tuomioistuimella olevan perusteluvelvollisuuden kanssa.

166 Lisäksi FEG arvostelee valituksenalaisen tuomion 333 kohtaa, jossa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin hylkäsi vastaväitteet, jotka FEG oli esittänyt komission toteamuksista, jotka koskivat sitä, että tietty määrä kyseisen yhteenliittymän merkittäviä jäseniä käytti bruttohintojen osalta samankaltaisia hinnastoja, ja totesi, että komissio ei ollut määritellyt näitä menettelytapoja erillisiksi kilpailuoikeuden rikkomisiksi, vaan todetuista menettelytavoista aiheutuneiksi seurauksiksi. FEG väittää, että syy, miksi ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin hylkäsi sen vastaväitteet, on ristiriidassa sen seikan kanssa, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin selvittää myöhempänä yksityiskohtaisesti kilpailun rajoittamista Alankomaiden sähkötekniisten tuotteiden markkinoilla todetakseen mainitun tuomion 339 kohdassa, että ”komissio on näin ollen osoittanut oikeudellisesti riittävällä tavalla, että FEG:n käytännöt olivat EY 81 artiklan vastaisia”.

167 FEG pitää käsittämättömänä ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen näkemystä, joka on ilmaistu valituksenalaisen tuomion 337 kohdassa ja jonka mukaan FEG ja TU eivät esittäneet riittävästi vakuuttavia todisteita komission sen väitteen kumoamiseksi, jonka mukaan tukkukauppiaiden hinnat Alankomaissa olivat korkeammat kuin muissa jäsenvaltioissa voimassa olleet hinnat. FEG:n mukaan komission on näytettävä toteen tällaisten korkeampien hintojen olemassaolo, mutta

tämä ei esittänyt näitä todisteita. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen ei olisi pitänyt tyytyä mainitussa 337 kohdassa oleviin perusteluihin, vaan sen olisi pitänyt edellyttää, että komissio tukee "aihetodisteitaan" ja "viittauksiaan" konkreettisin todistein, jotka koskevat FEG:n toteuttamien yhdenmukaistettujen menettelytapojen, jotka ovat johdonmukaisia ja joilla pyritään rajoittamaan kilpailua, olemassaoloa.

- 168 FEG väittää lopuksi, että valituksenalaisen tuomion perusteluissa, jotka liittyvät rikkomisiin, joihin FEG:n väitetään syyllistyneen hintojen osalta, on niin vakavia puutteita, että kyseinen tuomio tai ainakin sen osa, jossa käsitellään mainittuja rikkomisia, on kumottava. Lisäksi ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin rikkoi useaan otteeseen EY 81 artiklan 1 kohtaa, kun se määritteli sopimuksen yhdenmukaistetuksi menettelytavaksi toteamatta, että kyseinen sopimus oli tosiasiaassa johtanut tällaiseen menettelytapaan.
- 169 Komissio katsoo, että neljännen valitusperusteen tätä osaa ei ole otettava tutkittavaksi, koska siinä pyritään kyseenalaistamaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen suorittama tosiseikkojen arviointi, joka koski käytettävissä olevia todisteita.
- 170 Toissijaisesti komissio viittaa valituksenalaisen tuomion 327 ja 328 kohtaan, joissa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin hylkäsi perustellen FEG:n ja TU:n argumentin, jonka mukaan moititulla käyttäytymisellä ei ollut kilpailua rajoittava tarkoitus.
- 171 Komission mukaan valituksenalaisen tuomion 333 kohdan ja 334–339 kohdan välillä ei myöskään ole ristiriitaa, toisin kuin FEG väittää.
- 172 Ensinnäkin komission mukaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin todellakin totesi valituksenalaisen tuomion 333 kohdassa, että FEG oli tulkinnut riidanalaista

päätöstä virheellisesti, koska siinä vedotaan suurimpien tukkukauppioiden hinnoissa havaittuihin samankaltaisuuksiin osoituksena markkinoilla vallitsevasta heikosta kilpailusta, ja 334 kohdassa, että hintoja koskevien sopimusten kilpailua rajoittava luonne oli osoitettu oikeudellisesti riittävällä tavalla ja että näin ollen oli tarpeetonta tutkia niiden seurauksia markkinoilla.

173 Komission mukaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin tarkasteli tämän jälkeen valituksenalaisen tuomion 335–338 kohdassa TU:n yritystä selittää hinnastojen huomattava samankaltaisuus. Sitten ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin esitti komission mukaan valituksenalaisen tuomion 338 ja 339 kohdassa tuomion tätä osaa, jossa käsiteltiin tosiseikkojen oikeudelliseen luonnehdintaan liittyviä väitteitä, koskevan yleisen päätelmän, kun se katsoi, että ”FEG:n jäsenet ja FEG, joilla on määräävä taloudellinen merkitys relevanteilla markkinoilla, ovat useilla käytännöillä, sopimuksilla ja päätöksillä pyrkineet yhteistoimin rajoittamaan niiden välistä hintakilpailua keskustelemalla hinnoista ja alennuksista ja tekemällä FEG:n tasolla sitovia päätöksiä hinnoista ja mainonnasta” ja että ”komissio on näin ollen osoittanut oikeudellisesti riittävällä tavalla, että FEG:n käytännöt olivat EY 81 artiklan vastaisia”.

174 Komissio katsoo, että FEG pyrkii valituksenalaisen tuomion 337 kohtaa koskevalla kritiikillään tosiasiaa kyseenalaistamaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tekemän tosiseikkoja koskevan toteamuksen. Komissio väittää joka tapauksessa, että kyseistä kohtaa on tulkittava jatkona mainitun tuomion 334 kohdalle, jossa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi, että hintoja koskevien menettelytapojen tarkoituksena oli rajoittaa kilpailua ja että näin ollen oli tarpeetonta tutkia niiden seurauksia markkinoilla.

175 Komissio väittää, että neljännen valitusperusteen tämä osa on jätettävä tutkimatta tai että se on ainakin perusteeton, kuten neljäs valitusperuste kokonaisuudessaan.

– Yhteisöjen tuomioistuimen arviointi asiasta

176 On katsottava, että neljännen valitusperusteen viides osa voidaan ottaa tutkittavaksi siltä osin kuin se koskee lähinnä FEG:n jäsenilleen osoittamien hintoja koskevien suositusten oikeudellista luonnehdintaa, jonka mukaan ne muodostavat aihetodisteen kilpailunrajoitusten olemassaolosta, sekä valituksenalaisen tuomion tältä osin virheellisiksi väitettyjä perusteluja.

177 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi valituksenalaisen tuomion 326 kohdassa seuraavaa:

”Sen osalta, että FEG lähetti jäsenilleen suosituksia hinnoista, on kiistatonta, että TU auttoi FEG:tä tiettyjen muovituotteiden toimittajien käyttämien suositeltujen nettohintojen muuntamisessa suositelluiksi bruttohinoiksi. On myös kiistatonta, että FEG lähetti jäsenilleen säännöllisesti luetteloita näiden tuotteiden viimeisimmistä hinnoista. [FEG ja TU] eivät ole kiistäneet, että PVC-putkien osalta FEG lähetti jäsenilleen valmistajien päättämien hinnanmuutosten vuoksi päivitettyjä hintaluetteloita, joissa mainittiin myös alennus- ja korotusprosentit, joita se suositteli jäsentensä käyttävän (riidanalaisen päätöksen 85 perustelukappale). [FEG ja TU] eivät ole myöskään kiistäneet FEG:n 2.3.1989 pidetyn aluekokouksen pöytäkirjan paikkansapitävyyttä eikä komission riidanalaisen päätöksen 87 perustelukappaleessa siitä esittämää tulkintaa. Tästä asiakirjasta ilmenee, että FEG suositti muoviputkien hinnankorotuksen jälkeen jäsenilleen suositeltujen hintojen noudattamista.”

178 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin hylkäsi mainitun tuomion 328 kohdassa FEG:n ja TU:n väitteen, että muuntamistoimenpiteellä ei ollut kilpailua rajoittava tarkoitus. Se totesi, että FEG ja TU olivat voineet vaikuttaa hintojen vapaaseen muodostamiseen FEG:n jäsenten välityksellä harjoittamalla tietojenvaihtoa ja -välitystä tiettyjen sähkötekniisten muovituotteiden hintojen ja alennusten osalta.

Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin päätteli tästä, että näin ollen komissio oli oikeutetusti voinut käyttää näitä seikkoja aihetodisteina kilpailunrajoituksen olemassaolosta.

179 Tältä osin riittää, kun todetaan, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ainoastaan sovelsi yhteisöjen tuomioistuimen vakiintunutta oikeuskäytäntöä, jonka mukaan sopimuksen konkreettisten vaikutusten huomioon ottaminen on tarpeellista, kun on ilmeistä, että sen tarkoituksena on estää, rajoittaa tai vääristää kilpailua yhteismarkkinoilla.

180 Lisäksi FEG:n argumentti, joka koskee väitettyä ristiriitaa niiden toteamusten välillä, jotka ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin esitti valituksenalaisen tuomion 333 ja 339 kohdassa, on hylättävä, koska se perustuu virheelliseen tulkintaan kyseisistä kohdista. Mainitun tuomion 339 kohdasta, luettuna yhdessä kyseisen tuomion 338 kohdan kanssa, ilmenee, että siinä esitetään tuomion tätä osaa koskeva yleinen päätelmä, jossa hintojen vahvistamiseen liittyvät yhdenmukaistetut menettelytavat määritellään EY 81 artiklan vastaisiksi. Tämä toteamus ei siis liity hintojen ja alennusten samankaltaisuuksiin, joihin vedottiin, kuten 333 kohdassa selvästi todetaan, esimerkkinä, jolla pyrittiin luonnehtimaan kyseessä olevien menettelytapojen seurauksia markkinoilla, eikä riidanalaisen päätöksen päätösoasassa mainituista rikkomisista erillisenä rikkomisena.

181 FEG:n valituksenalaisen tuomion 337 kohtaan kohdistaman kritiikin osalta on todettava, ettei ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin kääntänyt perusteettomasti todistustaakkaa. Koska komissio totesi perustellen riidanalaisen päätöksen 119 perustelukappaleessa, että FEG:n jäsenten välisen hintakilpailun puuttuminen ilmeni myös Alankomaiden tukkumarkkinoiden hintatasosta ja että oli paljon todisteita siitä, että sähkötekniisten tuotteiden hintataso oli Alankomaissa korkeampi kuin muissa jäsenvaltioissa, FEG:n oli esitettävä todisteet tällaisten toteamusten kumoamiseksi.

- 182 Koska valituksenalaisen tuomion perustelut ovat tältä osin riittävät, neljännen valitusperusteen viides osa on hylättävä perusteettomana, ja kyseinen valitusperuste on näin ollen hylättävä kokonaisuudessaan.

Viides valitusperuste, joka koskee kollektiivisen yksinoikeusjärjestelyn laajentamisen lukemista FEG:n syyksi

Asianosaisten lausumat

- 183 FEG moittii ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuinta siitä, että se tulkitse virheellisesti yhteisön oikeutta, kun se totesi valituksenalaisen tuomion 231, 236 ja 393 kohdassa ilman riittäviä aihetodisteita, joilla olisi osoitettu FEG:n ”suora osallistuminen”, että komission oli mahdollista nojautua pätevästi FEG:n yksittäisten jäsenten asiakirjoihin lukeakseen todetun rikkomisen kyseisen yhteenliittymän syyksi. FEG:n mukaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei ottanut huomioon sitä, että FEG:illä ei ollut omaa ja sen jäsenistä erillistä tehtävää moitittujen menettelytapojen täytäntöönpanossa.
- 184 FEG väittää kuitenkin, että jotta komissio voi ottaa huomioon yritysten yhteenliittymän ja sen tiettyjen jäsenten samanaikaisen osallistumisen yhteen ja samaan rikkomiseen, komission on osoitettava, että kyseisen yhteenliittymän toiminta erottuu sen jäsenten toiminnasta.
- 185 FEG viittaa valituksenalaisen tuomion 227 kohtaan, luettuna yhdessä kyseisen tuomion 226 kohdan kanssa, jossa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi, että komissio ei ollut esittänyt muita aihetodisteita FEG:n suorasta osallistumisesta kollektiivisen yksinoikeusjärjestelyn laajentamiseen liittyviin tapahtumiin kuin yhdeltä sen jäseneltä peräisin olevan, 12.9.1990 päivätyn sisäisen muistion. FEG:n mukaan tällaista sisäistä muistiota, joka on laadittu FEG:n tietämättä, ei voida käyttää osoittamaan sitä, että FEG:llä oli oma ja sen jäsenistä erillinen tehtävä näissä tapahtumissa.

- 186 Sen, minkä ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin määritteli valituksenalaisen tuomion 230 ja 392 kohdassa 26:n FEG:n jäsenen yhteiseksi toiminnaksi, osalta FEG katsoo, että komissio ei osoittanut, että kyseinen yhteenliittymä oli ilmaissut nimenomaisesti tai hiljaisesti hyväksyvänsä tämän toiminnan sisällön. Pelkästään se, että tähän toimintaan osallistuneet yritykset olivat FEG:n jäseniä, ei FEG:n mukaan riitä siihen, että tällainen toiminta voitaisiin lukea FEG:n syyksi. FEG:n mukaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei myöskään tarkastellut sitä, oliko FEG osallistunut jäsentensä yhteiseen toimintaan liittyviin täytäntöönpanotoimenpiteisiin vai ei.
- 187 FEG riitauttaa myös valituksenalaisen tuomion 392 kohtaan sisältyvän ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen toteamuksen, jonka mukaan FEG:n 26 jäsentä, jotka olivat osallistuneet mainittuun yhteiseen toimintaan, toimivat muiden FEG:n jäsenten yleisen edun nimissä, ja FEG katsoo, että tällainen toteamus on käsittämätön, koska se ei riitä siihen, että tämä toiminta luetaan FEG:n syyksi.
- 188 FEG katsoo myös, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin sovelsi oikeuskäytäntöä virheellisesti, kun se totesi valituksenalaisen tuomion 391 kohdassa, että pelkästään sen seikan, että rajoitettu määrä FEG:n 26 jäsenen edustajia oli jossain johtotehtävissä FEG:ssä, perusteella yhdenmukaistetut menettelytavat oli mahdollista lukea FEG:n syyksi. Tämä seikka ei voi olla aihetodisteena FEG:n omasta ja sen jäsenistä erillisestä tehtävästä suhteessa tällaisiin menettelytapoihin.
- 189 Komissio katsoo ensisijaisesti, että tämä valitusperuste on jätettävä tutkimatta, koska siinä pyritään kyseenalaistamaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen suoriuttama tosiseikkojen arviointi.
- 190 Toissijaisesti komissio väittää, että tämä valitusperuste perustuu valituksenalaisen tuomion virheelliseen tulkintaan ja että on väärin katsoa, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin nojautui ainoastaan FEG:n yksittäisten jäsenten asiakirjoihin, kun se luki mainitut yhdenmukaistetut menettelytavat FEG:n syyksi.

- 191 Komissio väittää, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi valituksenalaisen tuomion 236 kohdassa, että sekä FEG:llä että TU:lla oli oma ja erillinen tehtävä rikkomisessa. Yhteenliittymän ja sen jäsenten yhteisen samaan rikkomiseen osallistumisen toteen näyttämiseksi riittää, että komissio osoittaa tämän yhteenliittymän osalta sellaisen käyttäytymisen olemassaolon, joka on erillinen suhteessa kyseisen yhteenliittymän jäsenten käyttäytymiseen. Komissio katsoo, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin menetteli juuri tällä tavalla.
- 192 Lisäksi komissio väittää, että FEG ei ota huomioon sitä seikkaa, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen mukaan kyseessä oleva kielletty käyttäytyminen oli osa yhtä ainoaa rikkomista (ks. valituksenalaisen tuomion 391 ja 406 kohta). Komission mukaan siis riittää, että osoitetaan, että FEG myötävaikutti toteuttamansa kollektiivisen yksinoikeusjärjestelyn tavoitteiden toteutumiseen, ja se oli tai sen piti olla tietoinen muiden rikkomiseen osallistuneiden yritysten pyrkimyksistä laajentaa tätä järjestelyä sellaisiin yrityksiin, jotka eivät olleet NAVEG:n jäseniä. Komission mukaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi mainitun tuomion 391–393 kohdassa, että komissio oli soveltanut tältä osin asianmukaista kriteeriä.
- 193 Komissio vaatii siis, että tämä valitusperuste jätetään tutkimatta tai ainakin hylätään perusteettomana.

Yhteisöjen tuomioistuimen arviointi asiasta

- 194 Siltä osin kuin FEG riitauttaa viidennessä valitusperusteessaan oikeudelliset kriteerit, joiden perusteella ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin päätyi toteamukseen siitä, että kollektiivisen yksinoikeusjärjestelyn laajentaminen voitiin pätevästi lukea FEG:n syyksi, ja valituksenalaisen tuomion perustelut tältä osin, viides valitusperuste otetaan tutkittavaksi.

- 195 Kuten valituksenalaisen tuomion 213 kohdasta ilmenee, komissio katsoi riidanalaisessa päätöksessä, että FEG ja TU olivat yrittäneet laajentaa herrasmiessopimuksen soveltamisalaa tavarantoimittajiin, joita ei edustanut NAVEG:hen kuuluva myyntiedustaja tai maahantuoja. Komissio tukeutui useisiin esimerkkeihin yritysten Draka Polva, Holec, ABB ja Klöckner Moeller kaltaisten tavarantoimittajien kokemasta painostuksesta (ks. riidanalaisen päätöksen 53–66 ja 104–106 perustelukappale). Komissio korosti myös, että FEG oli pyrkinyt laajentamaan kollektiivista yksinoikeusjärjestelyä Philipsiin, joka on kuluttajille tarkoitettujen sähkötekniisten tuotteiden toimittaja.
- 196 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi valituksenalaisen tuomion 236 kohdassa, ettei minkään ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tarkasteleman väitteen perusteella voitu kyseenalaistaa niiden tosiseikkojen paikkansapitävyyttä, jotka mainittiin riidanalaisessa päätöksessä todisteena FEG:n ja TU:n tiettyihin NAVEG:hen kuulumattomiin tavarantoimittajiin kohdistamasta painostuksesta. Se totesi, että näin ollen komissio oli perustellusti objektiivisten ja yhtäpitävien aihetodisteiden perusteella todennut yhtäältä, että FEG pyrki laajentamaan herrasmiessopimuksen soveltamisalaa tavarantoimittajiin, joilla ei ollut siteitä NAVEG:hen, ja toisaalta, että TU oli osallistunut useisiin toimenpiteisiin tämän tavoitteen toteuttamiseksi.
- 197 Tässä tapauksessa on selvää, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin tarkasteli FEG:llä ollutta erillistä tehtävää herrasmiessopimuksen laajentamisessa. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi valituksenalaisen tuomion 226 kohdassa tarkasteltuaan FEG:n hallituksen 29.1.1991 pidetyn kokouksen pöytäkirjaa ja TU:n 12.9.1990 päivättyä sisäistä muistiota, että nämä asiakirjat olivat aihetodiste FEG:n jäsenten välisestä sopimuksesta ja FEG:n suorasta osallistumisesta vastaukseen, jota suunniteltiin CEF:n Alankomaiden markkinoille tulon vuoksi.
- 198 Viittaus kriteeriin, joka koskee FEG:n suoraa osallistumista jäsentensä yrityksiin laajentaa kollektiivinen yksinoikeusjärjestely koskemaan kolmansia tavarantoimitta-

jia, sisältyy lisäksi valituksenalaisen tuomion 231 kohtaan. Kyseisen tuomion 227–230 kohdassa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin tarkasteli muutamia yhtäpitäviä aihetodisteita, joista ilmeni, että FEG:n jäsenet olivat pyrkineet yksin tai yhdessä saamaan NAVEG:n ulkopuolisilta tavarantoimittajilta sitoumuksia kaikkien FEG:n jäsenten hyväksi siten, että nämä tavarantoimittajat saattoivat perustellusti olettaa, että kyseiset toimenpiteet toteutettiin FEG:n suojeluksessa tai sen suostumuksella.

199 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi näiden seikkojen perusteella valituksenalaisen tuomion 231 kohdassa, että joidenkin FEG:n jäsenten – joiden joukossa oli useita FEG:n hallituksen jäsenenä olleita johtajia – yhteisistä toimenpiteistä ilmenee, etteivät ne toimineet itsenäisesti vaan kaikkien FEG:n jäsenten lukuun toimimatta kuitenkaan suoraan sen nimissä. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen mukaan komissio oli oikeutetusti voinut päätellä näistä toimenpiteistä, että FEG oli ilmaissut aikomuksensa laajentaa kollektiivinen yksinoikeusjärjestely koskemaan NAVEG:hen kuulumattomia tavarantoimittajia.

200 Kuten julkisasiamies totesi ratkaisuehdotuksensa 85 kohdassa, ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ei siis missään tapauksessa rinnastanut FEG:n ja sen jäsenyritysten, erityisesti TU:n, käyttäytymistä vaan arvioi erikseen kyseisen yhteenliittymän osallistumista kilpailunvastaisiin menettelytapoihin.

201 Tällaisessa tilanteessa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin saattoi perustellusti omaksua komission toteamukset FEG:n osallistumisesta kollektiivisen yksinoikeusjärjestelyn laajentamiseen. Tältä osin ei myöskään voida todeta, että perustelut olisivat puutteelliset. Viides valitusperuste, jonka FEG on esittänyt valituksensa tueksi, on siis hylättävä perusteettomana.

Kuudes valitusperuste, joka koskee kilpailusääntöjen rikkomisten, jotka komissio luki FEG:n syyksi, keston määrittämistä

Asianosaisten lausumat

- 202 FEG kritisoi valituksenalaista tuomiota siltä osin kuin ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin hylkäsi sen ja TU:n esittämät argumentit, jotka koskivat komission suorittamaa kilpailusääntöjen rikkomisen keston määrittämistä. Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin rikkoi täten asetuksen N:o 17/15 artiklan 2 kohtaa sekä loukkasi yhteisön oikeuden yleistä periaatetta, joka koskee tuomioistuimen päätösten perustelua, ja suhteellisuusperiaatetta sakkojen määrän osalta.
- 203 FEG:n mukaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen oikeudellisessa analyysissä ei virheellisesti tehty eroa kyseessä olevien eri rikkomisten välillä niiden heterogeenisuudesta huolimatta.
- 204 FEG luonnehtii käsittämättömäksi ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen toteamusta, joka sisältyy valituksenalaisen tuomion 406 kohtaan ja jonka mukaan kyseisessä kohdassa mainitut rikkomiset ovat ”jatkettuja”. FEG väittää, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin teki virheen, kun se ei ottanut kyseisten rikkomisten keston määrittämisessä huomioon sitä, että tässä tapauksessa ei ollut olemassa mitään ”kokonaissuunnitelmaa”.
- 205 Komissio toteaa ensisijaisesti, että kuudes valitusperuste koskee ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen suorittamaa tosiseikkojen arviointia, ja se on näin ollen jätettävä tutkimatta.
- 206 Toissijaisesti komissio katsoo, että tämä valitusperuste perustuu valituksenalaisen päätöksen virheelliseen tulkintaan. Komission mukaan ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi kyseisen tuomion 342 kohdassa nimenomaisesti, että molem-

milla rikkomisilla, joista FEG:tä moititaan eli kollektiivisella yksinoikeusjärjestelyllä ja hintojen vahvistamiseen liittyvillä yhdenmukaistetuilla menettelytavoilla, on sama tavoite, ja ne ovat keskenään johdonmukaisia.

- 207 Komissio esittää siis, että kuudes valitusperuste jätetään tutkimatta tai ainakin hylätään perusteettomana.

Yhteisöjen tuomioistuimen arviointi asiasta

- 208 Kuudennesta valitusperusteesta ilmenee, että tässä valitusperusteessa FEG ainoastaan toistaa samat argumentit, joihin se vetosi kolmannessa valitusperusteessaan, joka koskee ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen arviota komission kollektiivisen yksinoikeusjärjestelyn keston osalta esittämistä todisteista, ja neljännen valitusperusteensa ensimmäisessä osassa, joka liittyy siihen, että hintojen vahvistamisen yhteydessä toteutettujen yhdenmukaistettujen menettelytapojen määriteltiin muodostavan yksi ainoa jatkettu rikkominen. Näin ollen riittää, että viitataan yhteisöjen tuomioistuimen toteamuksiin, jotka liittyvät kolmanteen valitusperusteeseen ja neljännen valitusperusteen ensimmäiseen osaan, jotka hylättiin tämän tuomion 101 ja 115 kohdassa.

Seitsemäs valitusperuste, joka liittyy vaatimukseen sakon määrän alentamisesta

Asianosaisten ja muun osapuolen lausumat

- 209 FEG:n tämä valitusperuste kohdistuu valituksenalaisen tuomion 436–438 kohtaan, joiden mukaan hallinnollisen menettelyn liiallisen keston ei pidä johtaa FEG:lle määrätyn sakon määrän huomattavaan alentamiseen.

- 210 FEG katsoo, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin sovelsi virheellisesti asetuksen N:o 17/15 artiklan 2 kohtaa tai ainakin yhteisön oikeuden yleistä periaatetta, joka koskee tuomioistuimen päätösten perustelua, ja suhteellisuusperiaatetta sakkojen määrän vahvistamisessa, kun se totesi valituksenalaisen tuomion 438 kohdassa, että FEG tai TU eivät ole esittäneet mitään perusteita niille määrätyn sakon määrän alentamiselle vielä lisää.
- 211 FEG moittii ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuinta siitä, että se totesi valituksenalaisen tuomion 85 ja 436 kohdassa, että komissio oli vastuussa menettelyn kohtuuttomasta kestosta, mutta ei ottanut huomioon tätä kestoa perustellakseen sen, että sakon määrää alennetaan lisää.
- 212 Komissio väittää tältä osin, että tämän valitusperusteen tutkittavaksi ottamisen edellytykset puuttuvat selvästi, koska yhteisöjen tuomioistuimen asiana ei ole korvata ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen harkintaa omallaan, kun ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin on päättänyt yhteisön oikeuden rikkomisesta yrityksille määrättyjen sakkojen suuruudesta (ks. em. yhdistetyt asiat Limburgse Vinyl Maatschappij ym. v. komissio, tuomion 614 kohta). Lisäksi komission mukaan FEG riitauttaa tällä valitusperusteella ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tekemän tosiseikkoja koskevan toteamuksen, jonka mukaan käsittelyaikojen kohtuullisuuden periaatteen loukkaaminen ei vaikuttanut tämän yhteenliittymän mahdollisuuteen puolustautua.

- 213 Komissio väittää toisaalta, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin tutki, oliko FEG:lle määrätyn sakon alentaminen perusteltua asian erityisten olosuhteiden johdosta, ja katsoi tältä osin, ettei tällainen alentaminen ollut perusteltu (valituksenalaisen tuomion 436–438 kohta).
- 214 Komissio katsoo siis, että seitsemännen valitusperusteen tutkittavaksi ottamisen edellytykset puuttuvat selvästi, tai se on ainakin perusteeton.
- 215 Myös CEF väittää huomautuksissaan, jotka se esitti vastauksena valitusta koskevaan tiedonantoon, joka sille osoitettiin sen johdosta, että se oli ensimmäisessä oikeusasteessa väliintulijana, että seitsemättä valitusperustetta ei pidä ottaa tutkittavaksi, koska se koskee tässä tapauksessa ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen tekemiä tosiseikkoja koskevia toteamuksia, joita ei voida tarkastella uudelleen esillä olevassa valitusasiassa.
- 216 Toissijaisesti CEF katsoo, että seitsemäs valitusperuste on perusteeton.

Yhteisöjen tuomioistuimen arviointi asiasta

- 217 On huomautettava, että pelkästään ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimella on toimivalta valvoa sitä, miten komissio on yksittäistapauksessa arvioinut lainvastaisen

toiminnan vakavuuden. Muutoksenhaun yhteydessä yhteisöjen tuomioistuin valvoo ensinnäkin sitä, onko ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin ottanut oikeudellisesti asianmukaisella tavalla huomioon kaikki ne tekijät, jotka ovat olennaisia arvioitaessa sitä, miten vakavana tiettyä menettelytapaa on pidettävä EY 81 artiklan ja asetuksen N:o 17/15 artiklan valossa, ja toiseksi yhteisöjen tuomioistuin tutkii, onko ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin käsitellyt oikeudellisesti riittävällä tavalla kaikkia kantajan esittämiä argumentteja, joilla pyritään sakon poistamiseen tai pienentämiseen (ks. mm. em. asia Baustahlgewebe v. komissio, tuomion 128 kohta).

218 Kuten tämän tuomion 9 kohdassa esitetystä riidanalaisen päätöksen 152 ja 153 perustelukappaleesta ilmenee, komissio otti huomioon sakkojen määrää alentaessaan hallinnollisen menettelyn liiallisen keston, josta se oli vastuussa.

219 Ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin totesi valituksenalaisen tuomion 438 kohdassa seuraavaa: ”komissio on omasta aloitteestaan alentanut sakkoa. Mahdollisuus tehdä tällainen alennus kuuluu komission harkintavallan käyttöön. Kantajat eivät ole toimittaneet mitään perusteita sille, että ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin alentaisi täyttää harkintavaltaansa käyttäessään sakon määrää vielä lisää. Tämän vuoksi kantajien tätä koskevaa vaatimusta ei voida hyväksyä”.

220 Koska tähän toteamukseen ei sisälly oikeudellista virhettä, seitsemäs valitusperuste on hylättävä perusteettomana.

Oikeudenkäyntikulut

221 Yhteisöjen tuomioistuimen työjärjestyksen 122 artiklan ensimmäisen kohdan mukaan silloin, kun valitus on perusteeton tai kun valitus on perusteltu ja yhteisöjen tuomioistuin ratkaisee itse riidan lopullisesti, se päättää oikeudenkäyntikuluista. Mainitun työjärjestyksen 69 artiklan 2 kohdan mukaan, jota sovelletaan sen 118 artiklan nojalla muutoksenhakumenettelyyn, asianosainen, joka häviää asian, veloitetaan korvaamaan oikeudenkäyntikulut, jos vastapuoli on sitä vaatinut. Koska FEG on hävinnyt asian lukuun ottamatta valitusperustetta, joka koskee käsittelyaikojen kohtuullisuuden periaatteen loukkaamista ja jonka yhteisöjen tuomioistuin on kuitenkin hylännyt, se on veloitettava korvaamaan tästä menettelystä aiheutuneet oikeudenkäyntikulut. Ensimmäisessä oikeusasteessa käytyihin menettelyihin, jotka johtivat valituksenalaisen tuomion antamiseen, liittyvien oikeudenkäyntikulujen osalta on päätettävä, että siitä huolimatta, että kyseinen tuomio on kumottu osittain, FEG vastaa kyseisistä oikeudenkäyntikuluista mainitun tuomion tuomiolauselman 2 kohdassa määrättyllä tavalla.

Näillä perusteilla yhteisöjen tuomioistuin (ensimmäinen jaosto) on ratkaissut asian seuraavasti:

- 1) Euroopan yhteisöjen ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimen yhdiste-tyissä asioissa T-5/00 ja T-6/00, Nederlandse Federatieve Vereniging voor de Groothandel op Elektrotechnisch Gebied ja Technische Unie vastaan komissio, 16.12.2003 antama tuomio kumotaan ainoastaan siltä osin kuin ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuin jätti tutkimatta, kun se tarkasteli kanneperustetta, joka koski käsittelyaikojen kohtuullisuuden periaatteen loukkaamista, onko Euroopan yhteisöjen komission vastuulla oleva koko hallinnollisen menettelyn – väitetiedoksiantoa edeltänyt vaihe mukaan lukien – liiallinen kesto voinut vaikuttaa Nederlandse Federatieve

Vereniging voor de Groothandel op Elektrotechnisch Gebiedin tuleviin puolustautumismahdollisuuksiin.

- 2) **Valitus hylätään muilta osin.**

- 3) **Nederlandse Federatieve Vereniging voor de Groothandel op Elektrotechnisch Gebiedin ensimmäisen oikeusasteen tuomioistuimessa nostama kanne hylätään käsittelyaikojen kohtuullisuuden periaatteen loukkaamista koskevaa kanneperustetta koskevilta osin.**

- 4) **Nederlandse Federatieve Vereniging voor de Groothandel op Elektrotechnisch Gebied velvoitetaan korvaamaan tästä menettelystä aiheutuneet oikeudenkäyntikulut. Nederlandse Federatieve Vereniging voor de Groothandel op Elektrotechnisch Gebied vastaa ensimmäisessä oikeusasteessa käytyihin menettelyihin, jotka johtivat yhdistetyissä asioissa T-5/00 ja T-6/00, Nederlandse Federatieve Vereniging voor de Groothandel op Elektrotechnisch Gebied ja Technische Unie vastaan komissio, 16.12.2003 annettuun tuomioon, liittyvistä oikeudenkäyntikuluista mainitun tuomion tuomiolauselman 2 kohdassa määrätyllä tavalla.**

Allekirjoitukset